Narodni život i običaji

objavio 7. lis 2010. 05:32 Nedjeljko Pokrajčić - Nedo [ažurirano 15. lis 2010. 11:17]

Slijedeći članak o duvanjskom kraju prvi put je objavljen u 1899. od autora Stojana Rubića i fra Anđelka Nuića. To je dobar primjer hrvatskog štokavsko ikavskog narječja ,karakterističan za duvanjske i livanjske prostore. Članak se uglavnom bavi narodnim običajima i tradicijama na duvanjskim prostorima.

Rubić, Stojan i Nuić, o. fra Anđeo; *Duvno (Župańac)*, u: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, Zagreb, 1899., str. 244.—291.

Duvno (Župańac) [1]

Narodni život i običaji.

Piše Stojan Rubić i o. fra Anđeo Nuić. [2]

Kraj i mjesta.

‚Duvno spada po položaju zemļišta k Hercegovini. Po današńoj političkoj razdiobi spada k Bosni (okružje travničko, kotar Župańac, općina Župańac).
Duvno graniči od sivera sa selom Šuica *(! Ur.)*, od iztoka sa planinom Ļubuša i Vran. Od podne Trobukva, od zapada Koškopoļe i Grabovica, kao i Buško blato.
Čitavo poļe sa okolicom selâ zove se od svakoga Duvno‘.
Po starini je starije Duvno nego li *Župańac*. To se lipo očituje i u pismama, jer se nigdi ne piva *Župańac*, već uvik Duvno. Lipo su stari cinili Duvno, a pripovida se, da su ga zvali „Duvno, zlatno guvno“, jer je narod bio dobar i želijo jedan drugom dobro, a nije se, ko danas, beštimalo ni zlo govorilo. Danas sve izlazi na tančinu i u Duvnu, pa i ne rađa sada, ko do sada.
Pripovida se, da je ovo staro misto, a da je u ńemu bilo i bojeva (mejdana), te da je poļe dosta puta krvļu natopļeno. Za Duvno se govorilo prije, da je (žitnica) ambar

dalmatinski.
U godini po tri put pada dernek u Duvnu, a prije je pado dernek u Mokronogama, pa su se i nazivale Mokronoge *Bukovik*. Sad pada dernek u Duvno na rišćanski Petrov i Veliku Gospojinu i Mihoļdan.

Duvno Sl. 1. Pogled po Duvnu (voz s volgončetom.)

Oko sveg Duvna je poļe, koje je došlo na okrugo. Što je poļa bliže kuća, to se ove i zovu *podvornice*, a malo daļe su *livode (kosnice)*. Poļe duvańsko je okruženo okolo gorama, a ispod greda su sve na okolo od bure spram jugovine, a onda jopet od jugovine k buri su sve ispod grede sela. Ispod sela od bure teče Šujica, i saliva se pod Tuboļom u ponor i nestane je u onom ždrilu, a izvriva (!) u *Vrilu* (Buško blato) i zove se tamo *Ričina*. Priko Šujice ima 4 ćuprije i pod svakim selom, ispod kog teče, skakala od stina. Najviša je ćuprija blizu ponora, a zove se i *Buk*, jer kad se ponor u proliće i jesen zaduši, pa ne more voda da otiče, onda kod te ćuprije buči i pini se, te se otale i nazva *Buk*.
‚Pošto je Duvno veliko poļe, dugo je od sivera prama podne 4 sahta, od iztoka prama zapadu široko 1½ saht, i pošto su sela okolo čitava poļa, naredana jedno do drugoga, zato ću početi sela brojiti od sivera prama podne i tako sve na okolo. Sela su rastavļena jedno od drugoga od 10 časa do pô sahta.‘
Na livoj strani Šujice od bure spram jugovine jesu Mokronoge (125)[3], a veli se, da je ovo selo nazvano tako, što je onda bilo prije sve vrilo do vrila, te niko nije mogo doć iz poļa u selo, a da nebi bar malo ugazijo. Odma’ blizu Mokronoga je *Lug* (118), *Kuk* (79), *Sarajlije* (280), *Letka* (271), *Vedašić* (357), *Oplećani* (135, tursko selo), *Srđani* (117), *Rašćani* (‚*Rašļani*‘, 25),[4] *Mandino selo* (159), *Lipa* (124), Omoļe (327), Borčani (367), Kongora (395), Seonica (270), ‚*Crvenice*‘ (369), *Mesiovina* (454). Od Mesiovine su jopet sela ispod planine k buri: *Bukovica* (476), ‚*Mrkodo*‘ (415), *Brišnik* (‚*dońi* 209, *gorņi* 494‘), *Cebara* (109), *Omerovići* (tursko selo, 67), *Kovači* (174). — S desne strane Šujice je: *Eminovo selo* (220)[5], *Buovo*, *Stipanići* (‚*Stipańići*, 677‘), *Jošanica*

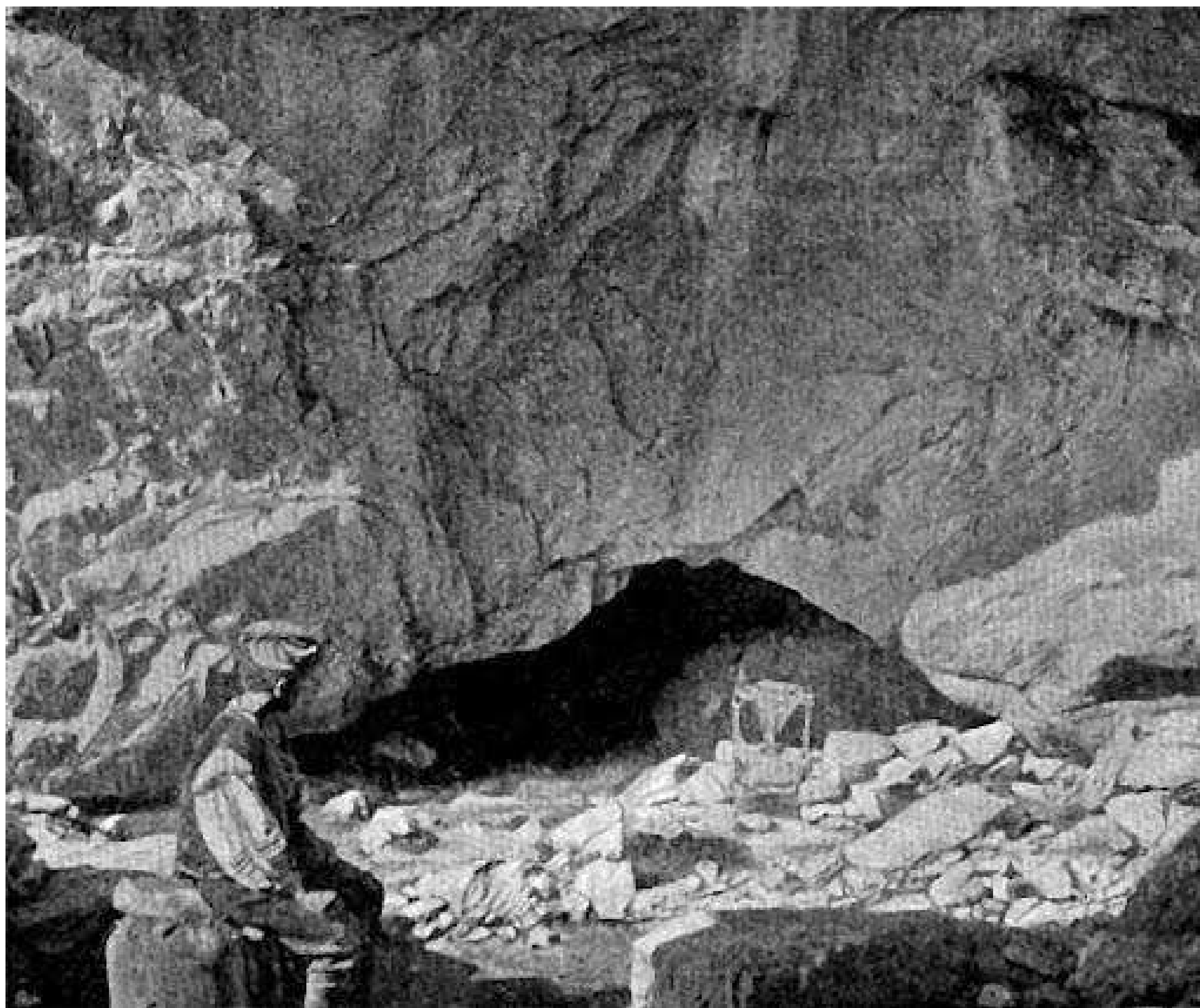
(75), *Podgaj* (116), *Kolo* (343), ‚*Župaņac*, varoš' (1809), ‚*Blažuj*' (137). ‚Skupa 9323 duše'. Tuboļa[6] (‚novo selo', 30), Kolo, Blažuj, Eminovo selo i Jošanica (75) nisu pod gredom.

Gore i vode.

‚Duvno kao poļe jest ravno, postoji u nizini, na okolo jest okruženo sa planinom, osobito sa sivero-iztoka *Malovan* i *Želivodić*, od iztoka *Ļubuša*, *Vran* i *Sviņača*, od podne *Vranbaba* i *Koškopoļe*, od zapada *Tušnica*, *Jelovača* i *Buļan-strana*'. Gore na livoj strani jesu: *Dvojine*, *Ļubuša* i *Crni Vrh*, a između *Ļubuše* i *Crnog Vrha* ima stara ruševina *Stražbenica*, a tude ima jedan dolac, zove se *Bukvića Dolac*; u ņemu ima u srid lita toliko vode, da vô more zaplivati. Uz Ļubušu se veže *Vran*, koji je malo zaresto u šumu, a drugo je sve krš i božja golet. Doli k jugovini od Duvna je *Lib*, a između ņega i Vrana je rivina i zove se *Grla*. Na Libu je nikakva stara gradina, a doli pod Libom u Kongori isto druga. Ove stare bine, veli se, da je ko niki Džafir beg Kovčić gradijo. Na jugu su od Duvna *Studena Vrila* i *Trobukva*, a od večerina (zapada) je *Grabovica*, *Tušnica* (*Tušņica*). Između Grabovice i Tušnice jest *Privlaka* i put u Buško blato. Uz Tušņicu se vata *Jelovača* i *Kovač*, a u Kovaču je biļeška i dotle je duvaņski udut, a ondale livaņski.
‚Majdan od kamena ima ovde malo više Župaņca: vrlo dobar kamen, ali nije žestac pravi, već bil je i dosta zgodan za tesati.[7]
— Kamenog ugļa nalazi se u Vučipoļu od sivera k zapadu, daleko od Župaņca 1 saht. Kopa se i s ņim se služi kotarska oblast, muška i ženska škola. Prodaje se, tko hoće, na tovar (oko 88 kilogr.) 30 nč. Seļaci se s ņim ne služe, jer za to ne imadu zgodâ. — Klačine se pale, gdi imade šume; prodaje se na tovar na mistu 80 nč. Pale klačine i s kamenim ugļem, ali nije dobar, kao s drvetom. Ima kamenog ugļena i u Mokronogam, ali ga do sad nitko ne kopa.
Rudâ — zlata, srebra ili kakvi' drugi' — do sad ne nalazi se.
Rika glavna, što teče posrid poļa, zove se *Šuica*. Izvire pod Stržaņem, zatim teče kroz selo Šuicu u Duvaņsko Poļe. Ima još mala rika u Mesiovini, zvana *Miļacka*, druga kod Stipaņića, zvana *Oštrožac*. Na obima mlini mliju priko sve godine; obedve teku u poļe. Šuica vijuga se po sridini čitava poļa i saliva se u *Ponor*, te izvire izpod jednog brda od ¾ daļe u Buško Blato.

Duvno. Sl. 2. Ponor pod Tuboļom (izvana).

Duvno. Sl. 3. Ponor pod Tuboļom (iz nutra; desno mlin baš pred ždrijelom).

Izvora imade prilično dosta[8] okolo čitava Duvna, koji malo daļe otiču. Imade ih mnogo, koji u litu za vrime suše prisuše. Jezerâ ne ima. Bara i močvara ima u sridi poļa, zvatom *Jabuka*, gdi se ševar kosi (što služi za pokrov seļački' kuća). Jama glavna ima u Bukovici za vrime kišno i iz ņe voda iztiče; zove se drugčije i *pećina*, jer nekako izgleda kao na svod od kamena. Vrilâ likoviti', vrući', slani' ili kiseli' ne ima.'
Šujica u proliće i u jesen nadođe i poplavi livode.
Kad voda teče ravno, pa zavije, ono misto, di zavije, zove se *lakat* ili *okuka*; ako je to livoda, zove se *ada* ili *tuk*. Kad se Šujica razlije te opane, ostane po livodam *muļ* (*kal* ili *naplav*). Sridinu rike, di je voda najdubļa, zove se *matica*, a di je ko podubļe, zove se *vrtlog* ili *vir*, jer se tude voda vrti i ne teče odma'.

Zemļe.

,Ovde u Duvnu ne ima nikakvih šuma, sve je po poļu golo. Sva okolica sa planinom, dokle se vidi, jest gola, jedino na planini Vranu vidi se nešto gvozda, a to je sve bukovina. Po drugim ima ponešto sitne bukovine i dubovine. Većinom Duvņaci dogone drva kao i japiju iz planine Maļovana i daļe, drugi iz Vrana: ta je dalečina oko 6 sahta. Ima nekoliko godina, na mnogim se je mistima zagajilo. Drva gone na koņima i kolima. Po poļu, gdi su močvare i ne može se na vrime uzorati, to su livade. Ima gotov polovinu

poļa za livade. Ima i pašņaka, što je ostavļeno za svako selo, da može svoju marvu priko lita pasti. Pašņaka imade svako selo po stranam i planinam iznad kuća i sela. Pošto imade dosta prostora, imadu mnoga sela od sivera i iztoka i svoje kosnice. Vinogradi ovde ne mogu biti radi studeni‘.

Vrijeme.

Jest ’ladno, a ni liti nema velike žege,[9] pa zato južniji Hercegovci, koji izgone volove i drugi mal na litišće, kad su ji’ pitali, kakvo je vrime, oni su rekli: „Tri miseca za volove, a jedno lito idvi zime.“
U ovom se kraju znade za četiri godišņa doba: proliće (pramaliće), lito, jesen i crna zima. Vitrovi su obični bura i jugovina, a liti podpuhne kadikad *večeriņ* (*podsunčak*). ‚Duva ili puše vitar većinom priko cile godine *bura* (*siver*), u proliće, kad se snigovi rastapaju, *jugovina*, priko lita većinom vazda bura, u jesen jugovina i bura, zimi vazda bura.‘ (Bura se i jugovina, vele, jednoč svadile, pa bura reče: „Amo šta ti pušeš, juže, zar nije lipše, da ja pušem i da zabilim od mora do pa sve i vr’ove gora?“ Jug odgovori: „Eh, zar nije lipše, da ja zacrnim od gora i sve ravnine do mora?“) Jug se zove i *siromaški ćurak*, jer je onda toplije i narod ne triba ni zimi ložit u peći.
Proliće nastane u ožujku i tada se počme topit led i snig, a i kiša češće pada. Vrime je dosta ’ladno i čak, kad sve ozeleni, more pasti snig. Tako svake godine pogine bar nikoliko marve od leda. Kad je proliće kišovito, onda se veli, da će rodit godina.
U proliće cvita voće i trņe: crni i bili trn (glog) i cviće po livodam. Kad crni trn dobro ocvita, veli se, da će dobro poniti godina. U proliće se počima orati i saditi kumpir i sijati usiv. Ako koji težak počme malo ranije orati, pa ga zateče snig (jer još more i u proliće zapasti), onda mu se drugi rugaju veleći: „Posrala mu se vrȁna na krčalo.“
Prolitni je misec *lažak*, pa i *veļača*, privrtļiv, jer more za čas snig, a časkom i pušancija, pa i piva se:
Lažak laže; snigom maže,
Ispod sniga travu kaže.
U ovom misecu su i *babine uke*. (Pripovida se, da je u jednoj pećini živila baba, a ona je imala nikoliko ovaca, dvi, tri kravice i nikoliko koza. Ele sve joj se rano isteli i izjaņi, pa baba istirala mal [blago] i počela se rugat veļači:
Veļe, veļe, veļača,
Mačija derača,
Ja te se ne bojim,
U mene su telčići,
Od pedļa jim roščići,
U mene su jaņčići,
Od pedļa jim bičići.
Veļača uzajmi od brata Marka tri bila danka, a od lažka devet dana i udari vurtuna i mećava [snig], i tako ti je baba i ņezin mal pogin’o.) Kad su „babine uke“, niko ne smi na dalek put, jer će vurtuna i privrtjivo vrime. U proliće je u naravi lipo i to je najlipše doba, što se i piva:
Znaš li, dragi, kad se zagledasmo,
U proliće, u najlipša doba,
Kad se sije ječam i šenica,
Kada cvate katmer i ružica!
Lito je toplije od prolića, a i liti, kad dune bura, studeno je. Vrime je suvo i niki’ godina pripeče, pa se osuši zelen. Kadgod po misec dana nema ni kapce kiše i narod se moli s ujakom za kišu. Obično puše bura, od koje se ritko kad nadati kiši, već da Bog milosti svojom dade. Čim pune jugovina i počme od mora grmiti, veli se: „Rže morska kobila, eto kiše!“ Ako grmi i siva od bure, kaže se, da siva na buru i na vitar. Kad je liti nebo

oblačno i okiši se, pa još ob dan zabiļuje, veli se, da će još padati, a ako li uvečer, kad sunce zalazi, baci zrake, veli se, da se osmijiva sunce, bit će sutra lipo.
Liti se počima kosit sino, a malo kašņe i žito. Čim se sadijo prvi plast, veli se: „U poļu prvi plast — od zime odma' glas."
Kad liti kiša češće pada, odma' sina, koja su pokošena, prominu čeru, a vele: „Sina crna, a dica svitla." Ako ne pada kiša, onda se veli: „Sina svitla, a dica crna."
Kad se ko pripane, da sve od suše ne izgori, ostariji ļudi reču: „Molite vi Boga do Gospojine za kišu, a mi ćemo od Gospojine." Oni stariji znadu, da će od Gospojine daļe kišovito vrime.
‚Ovde je pravo lito kroz 2 miseca: srpaņ i kolovoz.'
Jesen (podjesen). Vrime je maglovito i sumorno, a počima borme i studiti. Pod kasnu jesen pada i mraz i studeno je, zato i pivaju: „Od sv. Luke metn' u nidra ruke. Ne vadi ji' vanka do sv. Marka." Jesen se sabire sve iz poļa, te ne ostavļa se ništa, jer se veli, da je jesen bogata, a zima rogata.
Najoštrija su tri zimska miseca, i ta su studeni, sičaņ i veļača. Još i prije Božića dikoji' godina ima zapađe, te se sve smrzne (scokula). Prid Božić je malo vrime privrtjivo, i nagađa se zato dvanest dana, kakva će bit cila godina. Svaki dan se gleda, 'oće li padaņe, studen, lipo, i to se sve pamti i taki će svi dvanes miseci biti.
Zimi more zapasti velik snig, te udari velik vitar i počeme pušiti (nositi) snig. Na nikim mistima oko Duvna je taka pušancija (pušavica, vurtuna), da putnici mlogi plate glavom. Tako kod Kuprisa i na Borovoj Glavi niki' godina su nalazili pometenika. Narod naš u ovom kraju najviše se boji sičņa i veļače, te se piva:
Sičaņ sikne,
Snig na zemļu kokne,
Veļača vekne,
Eto kosi dreke.
Zimni je svetac *Kalendora*, te niki vele, da je pola zime, a drugi im reču:
Kalendora, dora,
Prođe zime pola,
Za ņom iđe sv. Blaž,
Veli da je laž,
Zima je strag.
Zima se more otegnuti te onda pošļe udari, kad se nada, da će lipo.[10]
Padaņe (Padavine). Kiša, ako tijo pada, a nema vitra, veli se, da pada *rosuļa* ili *opća kiša*, pa se i piva:
Pada kiša rosuļa,
Na divojci košuļa,
Bile gaće, šiga, miga,
Uda' ću se, je l' ti briga.
Kad je kiša s vitrom, onda se veli, da pada *škropac*, a kad sunce grije, a kiša pada, te to liti ili u proliće pada, veli se da pada *maća* (*kļä*), a dica pivaju:
Sunce grije, kiša pada,
Cigani se legu
U zelenu lugu.

Ili pivaju i ovu pismicu:
Pada, pada maća,
Bi' će žita kraća.
Ustav', Bože, maću,
Da to dica ne plaču.

Biļe.

U okolini restu ove imenom poznate biļke: žara (kopriva), sliz, gavez, mličika, škripovac (‚škripavac'), oloušac, majčina dušica, ivica, vrisak (cvatu o Gospojinam), abdovina, čemerika, pelin (a toga imaju dvi vele [vrste]: crni i bili), graorika, ditelina, zerin (zelenkada), jagluka, drimovac, kaćun, gorušica, čičak, bunika, ogņica, gladišina, ciganska duša (magareći trn), tica, gospina trava, kukurik, boliglava, kukoļ, ļuļ, i vrste žita: ječam, šenica, kukuruz, proso, eļda, napolac, ozimica (ozimac).
Oko kuća restu nike divļe biļke, koje beru (‚čupaju, paraju'), dok su mlade, i jidu, a te su: šćir, divļa laboda (‚loboda'), (mlada) žara, vranija nona (‚vranija noga'), šurlin, ušac ili volovske uši, kokošija voļa, mišakļina, vučija stopa.
U bašči (vrtlu) restu: pazija, loboda (laboda), špaņak (špiņak), a sade i: salatu, i cvića, kano ti: bosioka (vesliđena), kadifa, kolačuša, žuti' i crļeni' bekturana, metvice, sabaščića (koji iz jutra cvatu), latifa, rezede, zambaka (perunike), kolopera, miloduva i šene.
Ļekovito biļe: zova (s tom čiste ranu od gņoja), vrisak i ivica (dobra je za zaduve, a isto) tica i pelin bili; srčenik (reste u planini, i toga je mučno nać, a kad se nađe, triba izvadit koren; koren stružu nožom i pokisele u vodi mlakoj ili varenici, pa piju; to je dobro izme prsa i u nutra, kad što boli), bokvica, pazija (te su dobre, jer izvlače gņoj iz rane), gavez i sliz (kad se pribije noga ili ruka, te se trave privijaju), bunika (kad dozrije [sazori], uberu se oni plodovi i čuvaju se, kad zub boli, da se meću na zub), podbila, kukurik, žabokračina, bili luk, čičak i očna trava (modra za muške oči, a crļena za ženske). — Likovito biļe za životiņe: gavez (meću, kad živina slomi nogu ili išćeti), koprive [žara] (i to vade iz zemļe one žiletine, pa ji' spare malo na vrilu ogņišću i privija se na slomļenu nogu), sliz (isto pare i meću, ako se živina ubila u hrpta ili u stegna).
Biļe za bojeņe: broć (goje oko kuća, pa s ņim se boji suknenina crļeno), lišće od liske i od zove (bere se i boje sukneninu žuto), lišće od murve (beru i boje zeleno).
Liti kose ševar i sturu iz vode, pa suše i onda tkaju asure, koje steru po podu zimi. Najviše ji' se tkaje u Duverovićim. (Jedna tako otkana asura vridi 50—60 novč.). U vodi još reste šaša (šašaka), koja je kroz sridu šupļa, a od ņe grade se civi, na koje ženske suču pamuk ili lan.
Biļe za kićeņe (cviće): kadife (crvene i žute, kolačuše), vesliđen (fesliđen, bosiok), šena, bekturan, koloper, zambak (perunika), sabaščić, rezeda, metvica, miloduv, morska ļubica, jagluka, koviļe, smiļe (ali ono kupuju od Dalmatinaca).
Biļe za čaraņe: koprive (i to bez žila, koje opet sade), gra' (i to plod).
Biļe za posvećivaņe: imela, bršļan, maslina (koju donose iz Dalmacije), drimovac, ļubica, jelica (jela), omorika.
Djeca beru sturu i grade od ņe puške i šeove te pletu kape.
‚Po planinam ima dosta jagoda i malina. Drače i kupina nema.'

Tlo.

‚Tlo poļsko nije kamenito, već većinom pržinasto i piskovito. Obično su tanke zemļe. Ima i gņilasti' (ilovača), ali pravi' duboki i crni' zemaļa malo je, izvan, kuda su livade po močvaram oko Šuice. Močvare postanu od velikih kiša, obično kuda se ne ore. Poplavi ne ima'. Većina je zemļe sve sama crnica *(!? Ur.)*, a na nikim mistima ima po dišto i piska, pa se za to one ņive i zovu *piskuļe*. Najtaņa je zemļa u Eminovu poļu (pod Eminovim selom). Još je tanka zemļa u Prosinama. Ispod Kola ima dosta zemļe, što je sad ispaša, a niko je ne ore, jer u prolića voda potopi.
Zemļa je dosta rodna, a more se ņiva od dana oraņa, na koju iđe tovar usiva, kupiti za 70—100 for.[11] Jedna obiteļ (čovik, žena i dite), kad posije 150 oka na mistu (na dobru ņivu), more bit ra'et i mirna za godinu dana. Tlo, veli se, da je prije boļe rađalo, jer ņiva, koja danas daje 5 tovara, prije 10 godina davala je 7 i 8 tovara. Zemļa, ako se ne gņoji, ne more ni davat, jer veli se, da gladan gladna ne 'rani, a triba gņojit, jer prija će slagat

bila brada, nego li gṇojna brazda.
‚Pošto je ovde planina, zato se mnogo gušće sije, nego na južnijim mistima. Jedan dan oraṇa sa 6 volova u jednom plugu može težak zasijati 50—60 oka ječma. Ako dobro godina rodi sa kupusom i kunpirim, tada težak prištedi jednu tretinu žita.‘

Životiṇe.

Sisavci. Love i ubijaju (sbog šćete): lisice, vukove, zecove, miševe (poḷske i kućne), kune, tvoriće (džudžane). ‚Jedino zecovi se ubijaju za hranu.‘ Vukova (kurjaka), veli se, da je prije više bilo, no i sad ji‘ ima dosta. ‚Nazad desetak godina vukovi su od vlade potrovani, kroz čitavu godinu ne će više od 100 male životiṇe poklati.‘ God. 1894. je čak i u gradu ji’ bilo o zimi, a i liti u Gjimbe Selimovića prid kućom udarijo 9 ovaca. Međeda ili medvida ima u Vranu te i oni dosta šćeta učine, ali mu ne mogu ništa, nego, ako ga vide, bacaju vatru za ṇim, te tako ga uplaše. ‚Imade i po gdikoji jazavac.‘
Ptice. Po trṇu i baščama ima tica, a i u poḷu i kućama, kao što su lastavice. U trṇu su: švrake, kosovice i vrebci; u poḷu: čevrḷuge, pripelice, volarice, kukuvire i patke, te blizu voda i ronci; u gradu: golubovi, vrane, palčici; u šumi: grivne (jarebice), slavuji (bumbuli), divḷi golubovi, orlovi, gavranovi, love, kukavice (i to malo koja se čuje). ‚Tica imade oko kućâ: kopač, čavka, švraka; po poḷima i livadam: cigavac i čapḷine. Ima ih, kojim narod ne zna imena, a to su obično male tice. Po stranam ima jarebicâ. Štetne su samo: orao, kokošar i švraka.‘
Od **riba** poznaju se imena oštruḷak (oštrḷka), merdžanuša, podbila. ‚Najviše ih ima, kada se mistre *(!? Ur.)*. Nisu dobre vrste. Rakâ sasvim malo imade.‘
Od **gmazova** ima: zmijâ, i to: poskok, šaruḷa (šarovita), bilouška, gušćeirica (!?), zelenbaća (za kojeg se veli, da doji krave ili ovce, ako je mliko krvavo); ‚smucuḷa nije otrovna, plavostrik jest, malo ujeda čovika i životiṇu.‘ Zmije se niki’ godina u višem broju pojavḷuju, a niki’ godina ji’ je maṇe. Kad je godina kišna i dosta topla, ima ji’ dosta. Tako svake godine pogine nikoliko marve od zmije, a i ḷudi su na oprezu. Kad su u šumi čobani, te se boje zmije, pivaju:
Drž’ mi koṇa, Marijo,
Doka dođe Ilija,
Jezus, Isus i Marija,
Smeti je sveti Ilija!

Žabâ (‚vodeni’ ima dosta i jedu se‘) i to: zapuhača, zeleni’ žabica. Bilo je korṇačâ.
Kukci. Na marvi živi obad, uši (osobito na telacima); na ovcama i jaṇcima žive roḷci i krpci, (‚na životiṇi krpuša‘). Na kokošima uši kokošije.
Na čovičjoj ’rani žive: mrmice, žižice, gusine, buvač (buhač) na kupusu, crv u kumpiru (te ih zovu: kumpirov crv), ‚na žitu skakavac ili kakve baje. Spuža i drugi’ glista nema.‘

Tjelesni ustroj naroda.

Općeniti ustroj tijela.

Ḷudi su svi prilično odrasli, razvijeni, i drži se u nas za rugo, kad je ko malen, i veli mu se: pendek. Imade i vrlo visoki’ ḷudi, tako da po prilici do 2 metra visine doreste. Glave su većinom okrugle, a ima duguḷaste.
Kosa je većinom crna ili vrána, a maṇe ima žutkaste ili crḷenkaste (ako je crḷenkasta, veli mu se: doratast). ‚Kose kovrčaste nema.‘ Koža je bila i žutkasta. Ako je ko malo biḷi, a kosa mu žutkasta, veli mu se, da je bilaverast (plav), a ako je crnkast i kose crne, vele da je crnomaṇast. Divojke pivaju bilaverastu (plavu): „Tri bi plava za jednoga dala, Za jednoga crnomaṇastoga.“
Oči su vráne (crne), a ima dosta modri’ i zeleni’. Crne oči, vele, da su najlipše. Ako nisu

ni crne, ni modre, vele, da su mačkaraste. Crnôku pivaju: „Crno oko dobro vidi, Di u mraku dvoje sidi.“
‚Zovu se ļudi po boji: žuti, zele, pozakatašni, topo, topal, ševo, zgure, šanto‘ (*sve po boji? Ur.*).

Posebne pojave.

Ļudi su dosta jaki, tako da jedan po 60 oka (75 kg.) na koņa more dignuti. Prije, vele, da je bilo i jači’ ļudi. ‚Ženske su sitnije i mršavije. Ļudi su lipši od ženskadije. Dice imadu od 5—10. Dica najviše umiru. Za neplodnost oni ne znadu: mislim, da u čitavom Duvnu ne ima više od 15—20 ženâ neplodnicâ. U mojoj župi od 3500 duša ja ne znam nego za 4 žene.‘ Ļudi ritko dostižu 100 godina, umiru od 60 do 80 godina.
Dijelovi tijela. ‚Na čoviku zove se: kosa, glava, time, oči, trepavice, zenice, obrve, sklapci, nugao, čelo, slipočice, uši, obraz, lice, jagodica, nos, nozdrve, brkovi, gorņa i doņa gubica, brada, kosirice, zubi, usta, vrat, zatiok, ramena, pleća, leđa, kosti, ruka, pauza, mišnice, lakat, nadlaktica, cipac, šaka, dlan, nokti, palac, roguša, sridņi, pokraj maloga, mali, prsa, sise, zličica (*žl-? Ur.*), trbuh, pupak, mošņe, žlizda, jaja, stegno, kolino, jama pod kolinom, gļezno, naplat, taban. Cilo tilo u čovika zove se lubaņa ili čitavo tilo.‘
Noge doli drugčije se vele gņati. Tako se piva babi staroj:
Stara baba, grbavo čeļade,
Pokrij gņate, pobļuva’ se na te.
Više gņata su stegna, a povrh stegna su kukovi. Kod kukova su slabine, a sprid mošņe, a strag dubara. Povrh slabina su bedre sve do ruku. Strag su leđa i krsta odmah pod rebrima. Viš bedara su ramena, lopatice. Sprid su prsa i kotlaci odma’ ispod vrata. Usta su sastavļena od gorņe i doņe kosirice. Cila glava se zove: pača. Mošņe zovu i pripune ili život.
‚U čoviku zove se: moždani, mozak, vratne žile, grkļan, letņak, džigarica (bila i crna), žuć, slezena, bubrezi, criva, guzno crivo, drob, kerešine, kulen.‘
Mane ili falinke. *Šepav* (kad je kome jedna noga kraća, a jedna duļa); *contav*, *conto* (kad je u koga jedna noga iskrivļena); *patkast* (kad su u nikoga noge malene, a na stranu iskrivļene); *sakat* (kad nikomu ništo fali na ruci ili na nozi, ako je ništo osiko ili iskrivijo); *livoruk* (koji sve livom rukom radi, a desnom ne more ništa; vele mu i *livaja*); *ćorav* ili *ćoro* (ako komu fali jedno oko): *škiļav* (ako ko jedno oko uvik zatvara ili od navike, ili je bolestan); *erav* (komu jedno oko na krivo gleda); *vrļo* (vele onomu, komu jedno oko gori gleda, drugo ravno); *razrok* (je onaj, komu oči jedno drugome gledaju); *kratkovid* (koji vidi oko sebe prilično, ali u duļinu baš ništa); *žmirav*, *žmiro* (je onaj, koji, kad gleda, čas stisne oba oka, a čas raskolači); *tankovijast* (koji je malo više uzrasto); *pendekast* (koji je malen i nizak); *grbav* (ima na leđima kakov izrast, a zovu ga i *samarina*); *gurav* (koji je u gorņem dilu malo poget [*? Ur.*] zemļi); *traļav* (u kojeg je sve neumireno i sve mu je, ko nije u ļudi).
Koji nije pri sebi, vele mu, da je: sulud, suludast, da ima vitar u glavi, habreo („bir takta eksik“, a to je turski, da mu: jedna daska u glavi fali). ‚Tko je rođen malouman, kaže mu se: mazlun, manit; tko zna i ne zna: sumanit, sulud, vitren, na jednu vodu, zamlaćen.‘
Bolesti. ‚Kakvi’ osobiti’ bolesti nema. Kadnokad pojavi se ogņuština, vrući (*tiphus*), grla, kozomak, groznica, ali ritko. Najviše umiru od nepoznate bolesti, netko od prizebe, od zaduhe, od sušice, od upale džigarica i t. d.‘
‚Vaņske bolesti: porezo se, posiko se, stuko se, spržio se, naparizio se, iskilavio se, pridro se, satro se, slomio se, ištetio ruku (nogu), razbio glavu; zmija ga ujela, čela ga ubola, pas ga ujo.
Kada zacili, kaže se: ozdravio, pribolio, nadigo se.‘ Kad koga udari grana, drvo ili što

drugo, te ga ubije, a malo okrvavi, vele, da ga je *očeprļalo*.
Kad imadne ko ranu, te mu zareste, ona mlada kožica zove se *pomladak*; *natučak*, kad neko radi te se ubije u ruku u dlanu ili iđe bos, te natuče. *Prišć* postane, kad se ko ožeže mlikom ili vrilom vodom, te se izdigne ona bila kožica; kad se prokine, onda udari samo vodica; *žuļ*, kad ko radi drļavim ratilom ili iđe po kamenu, a u tankim opancima, onda nažuļa. *Micina* jest oveći prišć, a more potrajat i po misec dana da se ne ogiņoji. *Travnača* je onako velika, ko i micina, a kad se provali, onda iz ņe za dugo iđe ona nečist (gņoj); *zlijić*, kad zaboli na zdravu ruka, te se otvori rana, onda kraj druga; to je najteža bolest, jer mogu i kosti ispasti od rana.
Zanoktice ima onaj, koji viš nokata ima kožu ’rapavu i ko končice, te onda končice trgaju i udari krv, onda svežu koncom dobro, dai zađe ona krv i ostane prst bez zanoktica.
Badļevi su u očima, onda ih, kad je bistar dan, čupaju i to iđu k kakvoj višćoj osobi. (Kožne bolesti.) *Svrab*. Ako se čovik pokrije ćebetom, što ga je pas pomokrio ili onečistio, ili mačka, onda se izaspe *sugreb*: crļeni vrļci, te ako se češe, eto *svraba*. *Bradavice* obično izrestu po rukama ili na lišcu, a veli se, da se tići (!) jedna od druge. ‚*Mrtva kost. Kraste. Perutina* bude u glavi, te, kad se češļaju, izliće po komadić‘.
Unutarņe bolesti. ‚*Glavoboļa* (kad boli u glavi ili pridņi dio ili zadņi). *Uvoboļa* (kad uši bole). *Sandžije*, *protiskuje* (kad čovik isprozeba, pa se sve iskupi, onda ga počme u bedri ništo ko nož bosti). Kad *nazebe* (*nazima*). *Grčk*. (Ta se bolest javi, kad nazebe i spava bez pokrivača. Obično grčk u’vati ruku ili nogu. *Grloboļa* (karapača) stisne u vratu, da ne more isan (čovjek) žđerat. *Srdoboļa* jest vrlo teška bolest i onaj rače sve krvļu. I tu je bolest teško izličiti. *Suva*. Ta malo na kog dođe, ali od ņe nema lika, i vele, da prilazi; zato ne će ništa sušičavog da oblače: kad umre, sve ņegovo bace. *Kašaļ*. Kad koga *zadušuje u prsima*. *Goni* koga *na dvor*. Kad ko *struni žeļdac* (plahi žeļdac). *Proliv*. To je kod male dice, osobito, kad im niču zubi‘.
Ospice. To je bolest obično dičiņa, koju boluju od 10—14 godine. Izaspe se po svemu tilu i razjidi se ono, pa posli se počmu sušiti i opadati. *Kozomak* (*kozije ospice*; sitnije su nego obične ospice).
— *Kostoboļa*. — *Groznica*. Ta bolest se malo pojavļa u našem kraju, a na koga dođe, teško ņemu, jer od ņe ne znaju lika. U Duvnu obilazi grozničavi bolestnik oko „Lazina križa“ i moli Boga, pa veli se, da je mnogim pomoglo.
Vrući. Ta bolest se ritko pojavļa, a prilazi s jednoga na drugoga; veli mu se i *ogaņ*.
Kad ditetu stane mokraća, pa kad ne more da mokri, vele, da mu je *kamenčić u mihuru*. Liče tako, da stara baba u Duvnu (nika Iva Filipovica) uzme onu resu u usta, te izliči, ako je dite do 2 ili 3 godine staro, a starije ne more izličit.

Životne potrepštine.

Odijelo i obuća. [13]

„Odića gradi gospodića“. „Odiven — glavan, zenđio (bogat), pametan.“ Tako i kad niki reknu, da je ovog ili onog mlada kruta: „Lako joj bit kruta, kad su je onako zaodili. Ta da se i pâņ obuče i onako odije, ne bi više bijo onaki.“ To prigovaraju one malo siromašnije i fukarnije onim zenđilskim mladama.
Sve, što se oblači, zovu niki *’aļine*, niki *ruvo*, niki opet *sičivo*, *ođića*. *Ruvo* se zovu one ’aļine, što ji’ cura u sanduk sprema za udaje. (‚Jednom ričju kaže se čitavom odilu jednog čovika *odilo*‘.)
‚Sva sela okolo Duvna, s malom iznimkom, odivaju se jednako‘.
Odijelo za djecu. *Mala djeca*. Već dite malo odma’, čim se rodi, triba da se odiva. Dicu odma’ oblače u tanke *košuļice*, a na glavu im oblače (ustiču) *kapicu* od bila beza

sašivenu. Ispod brade ji' podbrade bilom krpicom. Noge i do pod pazuva zaviju u *pelenu* i poviju onda *povojom*. Pelene i povoje tkaju od vunene pređe, nike u gradu od platna (ili beza) sašiju. Tako dicu iz malena oblače, dok malo ne odjači.
Kad dica malo odjače, onda im oblače *čorapiće* od vune ili suknene, te od pamuka (prtene), a još i *anterijicu*, a niki *ančermicu*, a šiju od kupovnoga platna, koje je obojeno. (‚Kad prohodaju, po košuļi metnu *ječermu* crnu od vune, suviše opasaju sa širokim pasom od vune boje smeđaste.') Tako se dica oblače sve jednako i muška i ženska do 3. godine podjednako. Kad dica navrše tri godine, onda počmu žensku dicu malo drugčije oblačiti, a mušku drugčije.
Veća dica. Muškomu ditetu najprije obuku košuļicu, a onda anterijicu kratku do pasa, te po ņoj opašu malim i laganim pasićom, a niki još i gaćice oblače, a u gaćice sprate onu anterijicu, te onda opašu pasićom. Na glavu im ustiču *fesić* (vesić), a na noge čorapiće i male opančiće. Nike čorapiće podšiju kožicom, da mu za duļe duraju. — Tako obično oblače muško dite u Duvnu, a na selu malo je drugčije. Obuku mu košuļicu dugu do niže kolina, a onda aļinicu od klašaņa, i opašu ga pasićom od struke, koja je obojena crļeno ili ugasito. Na glavu mu oblače bilu kapicu od beza, te je ova kapica povrh čela malo išarana. Ili mu oblače (ustiću) kupovnu kapicu, koja ima kitice crne, te ove kitice panu povrh čela. Na nožice mu obuvaju čorapiće i opanke. Dici još niki na selu za pasprivežu malu bronzicu, da se more s time zabavļati.
Žensku dicu odma' malo različitije oblače, i to: u građu košuļicu dugu i anterijicu kolik i košuļu, te malo gizdavijim pasom je opašu, na noge prtene čorapiće i male kundurice; nike opet kratku anterijicu, koju sprate u dimije (tako se i turska dica oblače u ovim godinama). Na glavu im ustiču fesić, ali je maņi nego u muškadije, a kosicu jim češće češļaju i niz leđa je okriću.
I u selu ženskiće već malo drugčije oblače: aļinicu malo duļu i košuļica da viri ispod aļinice, čorapiće šarene, na glavi ne nosi vesica ili kapice, već bilu krpu ili kapicu, pa onda krpu po kapi. Pas je otkani uzak, a nije od struke.

Duvno. Sl. 4. Duvaņska starica s malim djetetom (ono je u anterijici i čorapićim prtenim na nogama).

Muško dite od 6 do 12 godina opremaju ovako: Najprije košuļicu kratku, pa onda gaćice; svrh košuļe oblače prosto sašivenu anteriju od bila beza, bez kita. Opaše se isto strukanim pasom, koji ima nakraju kiticu. Svrh toga svega oblači (‚misto jačerme') *džoku* (‚bez rukava, a na okolo, obtočenu sa crvenom čojom ili gajtanom crvenim: đžoka je od vune i okaļena'). Na nogama nosi čorape bile od vune, ili šarene, te ji' gori podveže, a onda još *bozavce* i opanke, koji su malo lipše građeni. Tako se na selu muškić (muško dite) nosi. (‚Kad navrše 10 godina, obuku *šarvare*, t. j . gaće crne od vune, i bile gaće od botane pod šarvaram'). (Gl. sl. 7. str. 265. i opis na str. 266.)
Ženska dica ili curice nose dugu aļinicu, koja je malo kićenija i s jakićima iza ruku, te duga dosta, a opašu se pasom, koji je šir malo i šareniji, te crveno ili ugasito obojen. Oko pasa, a sprid na kolina opašu *pregaču* (*pregu*, *pregļaču*), koja je crļena ili ugašeno bojena, te išarana. Na nogama nose čorape, ali nisu samo malo šareni, već su i kličani, a svrh ņi' još i bozavce, pa opanke malo pirlitanije. Na glavi nose krpu bilu sa kiticama.
Čim dica malo odjačaju u 10 i 12 godini, već se razlikuje nošņa muhamedanske dice od kršćanske i hrišćanske.
Muhamedanska dica u 12. godini, i to muška, nose košuļu od taņeg beza, te ili široke ili uske rukave, tako isto gaće taņe, u koji' je tur niže do nogavica spušćen. Svrh košuļe oblači, ako je studenije, *anteriju*, a ako je lito i vruće, *ančermu* (ačermu) bez rukava. Svrh gaća oblači *čakšire*, koje su prosto sašivene i brez nakita i grana sa nikoliko

gajtana ogajtaņene. Na glavu ustiče fes, koji je crne ili crļene boje. Na fesu niki nose kitu, a niki još ne nose. Na noge obuvaju bile čorape, niki *postule* ili *jemenije*, a niki *kundure*, pa niki i *opanke*.

Muško odijelo. ‚Na glavi kapa *fes*, okolo obmotan crveni šal, koji se kupuje kao i fes. Košuļa od domaćeg platna, ili se kupuje; dopire do srid butâ, t. j. malo više kolinâ. *Jaka* je navezena i išarana sa koncem crvenim, zelenim i modrim, osobito naprid, suviše sa malim kiticam od crvenog pamuka. Sapiņe se sa kukcom i spoņom od žice žute. Po košuļi meće se zvana *anterija*. Dosiže do pasa. Ona je od domaćeg debelog platna, brez rukava, našarana je najfinije, što se može, sprida, ali samo s bilim koncem, nakićena s bilim kitam od pamuka, niz sva prsa po rubovim. Po anteriji meće se zvani *džamadan* ili *jačerma* od crne ili modre čohe. Oboje se kupuje gotovo. Po džamadanu meće se *džoka*, od domaći' klašaņa (sukna), brez rukava; dosiže niže pasa, obtočena po rubovim crļenom čohom i crļenim gajtanim. Čoha i gajtan kupuje se. Po džoki dolazi *ku(m)poran*, drugčije zvan i *guņac*, obtočen isto kao i đžoka, samo ovi ima rukave i malo više sa gajtanim nakićen, prama sisam ima također po jedan naokruga zvrk od čoje i gajtana. Mnogi imadu kumporane i džoke sa resama po leđima i prsima. To se nekako izprovlačuje kroz sukno i bude sve resa do rese. Rese su duge oko 10 cm. *Pâs* jest domaća tkanina, od vune je, širok oko 30 cm, dug oko 5 m, obojen sa broćom domaćim, smeđast. Pâs se paše jedan, dva puta oko košuļe i anterije, za tim metne se *silaj* (*svilaj*) od tvrde kože, sa tri, četiri lista jedan po drugomu sprida. Otrag paše kajiš sa brņicom. Ostali dio pasa opaše se po svilaju.

Na doļņem tilu imadu bile široke gaće od domaćeg ili kupovnog platna, a *šarvare* isto široke, boje crne, od domaćeg sukna. Šarvare i gaće bile vežu nizko izpod kukâ. Šarvare i gaće dopiru niže kolina. Od kolinâ imadu *tozluke* (kupuju se od čove) ili — većinom — čorape (od domaće vune, od različite i bojadisane pređe, opletene od domaće ženskadije) sve do kolina; od zlobova (!?) nožni' do gori jesu rastavļeni, a sapiņu se sa više kukaca i spoņa. Po čorapim meću se *napršņaci*, koji se nataknu na nogu i dosižu malo više od pô tabana i naplata. Odozgor su opleteni sa bojadisanom vunom.

Po napršņacim dolaze *opanci* od kože. Sprida odozgor navrženi su sa bilom oputom, unaokolo isto sa oputom od visine sa jedno dva prsta. Unutra meću obojke od sukna. Liti se nosi olakše odilo ili brez kumparana; kad je vruće, skinu se šarvale od sukna i ostanu bile gaće, tako isto i kod rađe.

Svečano odilo ili misno razlikuje se kod muškadije u tom, da svečano ili misno mora biti novo ili brez zakrpâ i sasvim: čisto.‘

Svakdašņe odilo je sve isto na broju, ko i misno, samo je misno kićeno i pirlitano, a oko kuće se ne gleda: „Što je za lužinu, nije za družinu.“

‚*Svatovsko odilo* jest kao i svečano, samo koji imadu crvenu jačermu sa tokom, obuku, za šal metnu kakvo cviće, ili navezenu maramu ili čevrmu (jagluk) itd.‘

Duvno. Sl. 5. Muško seosko odijelo.

Duvno. Sl. 6. Muško seosko odijelo.

Žensko odijelo.*Djevojačko*. ‚Na glavi posebna crvena kapa od čohe, okolo obšivena crvenim gajtanom, do polovine kape otrag prikrivena bilom maramom, naokolo izvezana sa bilim (a gdikoje i crvenim) koncem, pri kapi pričvršćena sa spiodam. Po kapi sprid nakite sa neakvim čendrļinim i novcim kapu. Oko vrata imadu nakit od koruļâ cakleni', niže po prsima đerdane ili kolajne izpripletene različito od koruļâ cakleni' različite boje ili od novaca, kao pletâ, banovaca, neakvi' drugi' parica srebreni' itd. Košuļu (nose) od domaćeg, obično debelog platna do pod kolina ili do srid gņata (*?! Gl. Sl. 7, Ur.*). Košuļa je izvezena oko nidara najfinije različitim bojadisanim koncem. Nidra se sapiņu na kukce. Po dnu košuļe isto je navezeno, isto i po rukavim. Po košuļi meće se crna haļina, malo kraća od košuļe. Po istoj malo je šare. Ova je sa rukavim. (*Gl. sl. 9.*).[14] Po haļini dođe crna jačerma brez rukava. Dopire do kolina. Nakićena je sprid sa crvenom čohom i kiticam, tako i naokolo sve, osobito oko ramenâ i bedarâ. Gaćâ, ne nose. *Preglača*, obična tkanina domaća, smeđa, dosta debela i široka, dopire spored košuļom, nešto blizu pasa na sridini smriškana; *veznice*, koje naprid ostaju, po dnu navezene. Po pasu imadu *papte* od tuča, ili srebrene ploče, nike kajiše i po kajišu izlivene nakite od kalaja. O tomu visi na sinđžiru britva, praļak, otčenaši (krunica) i štokakvi drugi nakiti, koji zveče. (*Gl. sl. 7. na str. 265. i sl. 8. na str. 267.*)[15] Mlade gotov isto nose, samo što imadu na glavi bilu vežiglavu i prsteņe na rukam, i po tom se poznaju, da su žene.'
Mlade u nas na selu nose se dvojako. Jedne nose, dok su još prve i druge, pa i treće godine, crļene jačerme, a nike i ne nose, već onu od sukna. (Gl. sl. 7. na str. 265.)[16] ‚Žene, koje već počmu stariti, ne imadu nikakva nakita, a uostalom nošņa je jednaka; na glavi imadu većinom crļenu maramu'.[17]

Duvno. Sl. 7. Selska mlada i divojka u misnom ruvu.

Duvno. Sl. 8. Divojke u misnom ruvu.

Duvno. Sl. 9. Varoška djevojka iz Duvna.

‚*Rukavice* (domaće pletivo) od vune nose svi, kad je studeno. Pletene su za svu šaku, a ne za svaki prst.‘
‚*Posteļina*. U seļačkim kućam ne ima posteļa, već se spava po tavanu u sobi, jedno do drugoga; poda se prostru kakvo haļinče, a na se guņ. Kad se ustanu, ženskadija smiste gdi u kraj, ili na kakav sanduk haļine‘.
Ostale tkanine. ‚Stolņaka ne imadu. Ručnikâ imadu i š ņima taru se, kad se umiju. Torbe imadu dosta lipe, smeđaste i nakićene. Kad kud iđu i triba jim jila, u ņoj nose. Ovo je sve kućna tkanina. Vriće za koņe kao i mutape imadu.‘
Razlike u odijelu. ‚U selim od podne (kao Mesiovina i Brišnik) muškadija mnoga nose zdvoraņe gaće tišņe sa nogavicam nalik na čakšire; oko promaņa ņešto su nakićene, boje su modre. Divojke imadu na glavi crvenu kapu sa kiticom naprid od crne svile.[18] Domaće odilo ritko se među se prodaje.[19] Strani ļudi ga ne kupuju. Muško odilo, da se kupuje za jednog čovika čitavo i novo, zapalo bi od 60—70 forinti. Žensko odilo brez nakita kovnog zapalo bi od 35—40 forinti.
Starinsko odilo bilo je poņešto drugačije u krojeņu, ali je bilo brez nakita. Tada se na kuparane i džoke nije mećalo crvene čohe i gajtana. Svilaji jesu bili više nego danas napulani sa kalajom. Divojke plele su sebi kape od bile vune i kitile naprid svakojako. Žene mlade nosile su neakvu veliku kapu na glavi, sličnu kao što nose rišćanski popovi. Bile su od debelog, kartuna smotane i platnom obašivene, a po platnu svakako nakićene sa paricam, špiodam, cvićem itd. Odila starinskog ne ima više nitko. Kazuju, da je današņe lipše, ali je skupļe.
Narodno odilo ovde još ne propada.[20] Nitko naroda ne svituje, da nosi ’ovako ili onako.

Odilo, koje se ne pravi kod kuće, to se kupuje u bližņem varošu.
Majstora posebnog za krojeņe ili šivaņe odila po selim ne ima,već to sve s malom iznimkom domaća ženskadija tkaju, boje, kroje i šiju. U varošu samo posebni šivači kumparane i džoke sa čohom i gajtanim i drugim nakitim obšivaju.‘

Gradsko muhamedansku odijelo.*Muško odijelo*.[21] Momak, čim odraste te stupi u 18. ili 20. godinu, već sad nosi sve lipše i kićenije: anteriju obično bilu ili šarenu, svrh anterije *fermen*, koji je vezen, sprid nikoliko grančica i strag. Obično je od modre, crne i zagasite čove. *Čakšire* su kićenije i sa više gajtana, i to po 14 do 20 gajtana, a sa svilenim ili suknenim harčom. Povrh džepova su grančice, ko i povrh tozluka. Niki nose skrojene sa digišima, a to su i po turu otrag gajtani. Na noge obuva čorape prtene, liti, a zimi suknene, koje sprati pod tozluke, a na čorape kundure. Opaše se ili *trabolozom*, a niki i šalom crļenim ili ugasitim pasom. Na glavu ustiče fes, koji je crļrn ili crn, a na ņemu kita oduļa i svilena. Niki još nose sa’at, te onaj lanac obise priko vrata i za pasom mu stoji sa’at. Tako se oblače skoro svi momci.
Čovik nosi malo poslabije odilo. Čakšire su od jake čove padve i bez nakita, samo nikoliko suknena gajtana okolo. Anterija je prostija i ne miņa se, dok se ne razdre. Fermen od proste čohe i bez nakita. Fes obično jedan, dok se ne raskine i ne poplavi. Na noge obuva postule (jamenije), niki kundure. Pâs je obično crļen ili šaren.
Stari čovik nosi samo što je otoplije: čakšire od čim debļe čohe, anteriju od debela čita (a unutra metne pamuka, te ta se onda zove *hrka [ʼrka]* pamuklija), fermen obično od modre čohe, i to debele. Oko glave obično zavijaju ili bijelu ahmediju, ili ocrļeni šal, koji ima crne kolutiće. Opaše se crvenim ili šarenim pasom, a strag za pojas mnogi zapnu duvankesu, koja je od čove. U ruci nosi čibuk (kamiš). Na nogama nosi čorape, *mestve* i postule.
Iznimno se nose hodže i hadžije, te stari bezi.
Hodže (odže) nose anteriju, te fermen, a niki nosi misto fermena *saltu*. Vrh gaća nosi *poture*: te su ošire nego li čakšire. Na nogama obično nosi čorape prtene i mestve, onda postule. Opaše se šarenim pasom. Oko glave nosi ahmediju, koja je prosto bila, ili malo žutim kolutovima išarana (Sl. 10.). Ako je svečanost ili petak, ogrne dugu *đžubu*, koja je uprav do pete, a od čohe.

Duvno. Sl. 10. Muhamedanski momak i hodža.

Slično hodžama nose se hadžije. Hadžije uvik nose onu džubu i *soruk* oko glave.
Stari bezi — kao što su sad u Duvnu Kapetanovići — ti su nosili još kićenije i lipše odilo. Obično je bilo od skupe crļene ili zelene, te i ugasite čohe, a sve vezeno. Komporan (koparan) je bio s dugim rukavima, koji su bili ili obišeni, ili su se oblačili; fermen je vas bio vezen zlatom i svilom, i to s čakmacima; čakšire su također vezene i s granama, a na tozlucima su bili od svile i zlata direci. Niki su stari imali i *dolame* (ko Redžo Arnautović). To su bile ili od crļene ili od zelene čove, pa bi je obukli, a spustili rukave niz leđa, te su visili u nikoliko kita. Kad jaši, onda ima još silâ (silaj), za koji, ako ima oružja, zadije, ako nema, onako pripaše. Niki oblače čizme, i na koņa meću crļenu kabanicu, pa ako ustriba, obuku.

Nakit i češļańe.

Nakit. Cure i momci se gizdaju, i to kad je svetkovina, pa kad iđu na mobu i na sila. Ko prigoni s kićeņem, veli mu se, da se puno *čička*.
Mladež se liti kiti cvićem, a najmilije je smiļe, koviļe, kadifa, kolačuša, crvena kadifa i bekturan. Cure se kite za solufe, a momci niki za šal zapnu, a niki za solufe. Kite se i perjem obično od tuke ispod krila, pa to mekano perje oboje crļeno i modro, pa sredaju i unutra po jedno pero od pauna. To se zovu *perle*. Tim se kite i cure i momci, pa i mlade. *(Gl. na sl 7.)*[22] Prsteņem se kite mladež, ali to prsteņe nije sve čisto: samo po jedan ili dva čista, a ostali su od kositra. Čim se oženi, ostavi prsteņe sve, samo onaj (vinčani) srebreni čuva. Tako isto i ženskadija.[23] Ženskadija se kiti (‚kovinam od srebra i čendrļinim po glavi i prsima') srebrenim paricama, pa i onim starim banovcima, koje prošupļe i metnu na sindžiriće. Tako puno kićeni' sindžirića zovu zajedno *kor*. Kor nosi mlada, a i cura malo postarija, koja kani brzo udavat. Momčad neka se kite tokama, koje su na crļenoj jačermi. Neki imaju samo pločice od toka.[24]
Češļaņe. Kad *muškadija* zakosati (okosati), onda iđe jedan drugom, da se *obriče*: ‚briju svu glavu, ostave na vrh glave nešto *perčina*, da je lašņe brijaču za ņ prihvatiti s rukom, kada brije. Perčin dopire samo do vrata. Momci ostavļaju na glavi više perčina i dopire im do jake.' Obično u jednom selu imadu po dvojica, koja briče sviju. Nijedan seļak ne plaća tome berberu ništa: on ji' brije za ļubav: ‚ne plaća se zato ništa izvan lule duvana ili jednu cigaru. Za brijaņe ne treba drugo, nego namoči se glava s vodom i nasapuna, i gotov je.'
‚Britve imadu proste od 20 novč. Oštre ji' na *belegijam*, kajišim od svilaja i na goloj ruci.' Kad se *ustra (brič, britva)* istupi, onda nosi je na tocilo, pa je malo istoči.

Ni muškadija se — većina ji’ barem — ne strigu kose, već pušće *perčin*. To je lipo u nas na selu, koji ima rođeni perčin. Veli se, ko ima rođen perčin, da taj ima višu snagu. Niki perčin plete, a niki ne plete, već ga pušći, da mu pane čak niz leđa.
Onaj, koji plete perčin, upliće u ņeg *uplitņak*, na kom su pridnu sindžirići i parice. Onaj, koji se striže, veli mu se, da ima *kiku*. Koji nose perčin, odma’ u ņeg zadiju i češaļ, pa kad se zamrsi, da ga odma’ more izčešļati. Kad se muško ili žensko dite prvi put šiša, onda onaj, koji ga šiša, vaļa, da mu dade kakav dar od para. ‚Nazad 40 godina nosila su sva muškadija duge kose, t. j. *perčin* (i ja sam to nosio, dok nisam otišo u samostan), ostali dio glave brijo se je. Perčin se je pleo i češļao: to su obavļale divojke. Imao je perčin i svoje *vezalo*. *Vezalo* se je ņekako uplićalo u perčin, a na dnu vezala bile su kite od čohe crvene i cakleni’ koruļa (bobica) i t. d.
Sada perčine gotov nitko ne nosi: ovo se je počelo pobacivati osobito od zauzeća Bosne i Hercegovine. Ima još i ta razlog, zašto se je uvidilo, da je to teško o tom raditi, i ne ima svak divojaka, pa je reda bilo i u tuđe kuće za to ići. Najprije se je perčin počeo nizati pri jaki od košuļe, pak svak svoj češļati, i nije se pleo. Da perčin ne bude razčupan, imao je svak u kosi češaļ na oblug *(obluk Ur.)* od rožine, koji je perčin u redu držao.‘
Ženskadija čuvaju svoju kosu. Niki običavaju žensku dicu, dok su još onejaka, ošišati, jer će jim, veli se, boļa i gušća kosa biti. Dok su još curice i dok iđu gologlave, često se puta izmivaju kišnicom, da jim boļe kosa reste. Ženska, koja ima malenu kosu, veli joj se, da je *nalet*. Ženskadija se sva jednako češļaju u gradu, samo u tom se razlikuju, što starije žene i babe svoju kosu kriju, a cure i mlade još boļe skidaju prikrivače, da jim se kosa vidi.
U gradu se češļaju tako, da kosu pokvase malo vodom ili zejtanom, da se boļe raspravi, a onda češļaju se. Kad se isčešļaju onda jedna drugu spliće, ili se sama splete. Pletu se obično u gradu *na jednu i na dvi*. ‚Žene i divojke imadu dvi pletenice, t. j. sa strane po jednu. Pletenice spuštaju se pokraj ušiju. U pletenice upliću *vezalo*.‘ Na dnu doli kosa upliću trobojnu našu katoličke cure, ’rišćanke zelenu vrpcu. Muhamedanke upletu *zeh* svileni, ili zeleno štogod. Žene i babe samo š čim god svežu. ‚Pletu svaka sebi, obično od tri struka u svakoj pletenici.‘ Veli se, da su se nigda splićale na više pletenica, pa tako se eto piva u pismi:
Majka Maru sitno pletijaše
Od petero i od devetero,
Uz pletivo Maru svito vaše itd.
‚Krajeve od pletenica svežu za vratom, ostali dio vidi se sprida. Starije žene spliću se u dvi pletenice, pa te onda svežu oko glave. Žensku, koja nejma dugi’ kosa, ismijavaju: kad se češļa, onda je viču, da se popne na stolac, jer će joj se kose zamrsit.
‚Divojke se razpoznaju po crvenoj kapi i što *zolufe* nose, t. j. puste po ņekoliko kose pokraj uha od lica, dugačke do 10—15 cm. Mlade nose još dugļe.
Tuđe kose nitko ne nosi, niti kupuje, niti prodaje, niti striže. Dicu žensku strigu do 10 godina, zatim i one puste kose‘. Na selu mažu kosu, kad počmu češļat, neslanim mladim maslom, a prije vele, da su se mazale lojom, pa ostalo je i u pismi:
„Sidi cura na kamenu,
Češļa kosu po ramenu,
Lojom je je namazala,
A grebenom isčešļala i t. d.“
Kose, veli se, da su sojile (?) malene i velike. Ima trave, kojom mažu kosu, da boļe reste, amo sve tê trave ne znaju. Izmivaju kosonom vodom, kad pare ’aļine, onako pomlakom vodom, a zove se *zana*.

U nas se gleda na kosu i kad se cura zamira, a ne zna joj se za ćud. Ako ima dugu i lipu kosu, veli se, da je dobre ćudi ako nejma dobri’ kosa, veli se, da joj od zla ni kose ne će da restu.

(Nastavit će se.)

Poezija.[25]

Tomić Mijat[26] i Suzica kadija.

Vino pije Tomić Mijovile,
A u Vranu, visokoj planini.
Kad se ņemu dade pogledati,
Pogledati u poļe duvaņsko:
Kosci kose Jabuku livodu,
Kosci kose, kupe kupilice,
Onda društvu Mijo govorijo:
„Družinice, mila braćo moja,
„Nije majka rodila junaka
„I sestrica brata odgojila,
„A na čistu bez bešike krilu,
„I danas ga ovde prigodila,
„Da otiđe u poļe duvaņsko,
„A da vidi, pobratime dragi,
„Čiji s’ kosci, čije l’ kupilice?“
Svi junaci mukom zamukoše
I u crnu zemļu pogledaše,
Kako reste na zavojke trava,
Kao dojke u mlade divojke,
Sam ne gleda mali Marijane,
Već svom stricu među oči vrane:
„Evo majka rodila junaka,
„A na čistu bez bešike krilu,
„I danas ga ovde prigodila,
„Koj’ će otić u poļe duvaņsko,
„I viditi, pobratime dragi,
„Čiji s’ kosci, čije l’ kupilice?“
Pa se diže na noge lagane,
Pa uprti uprtņaču torbu,
O ramenu viša granaliju,
Pa eto ga u poļe duvansko,
Te on koscim Božju pomoć viče,
A kosci mu pri’vatili zdravļem:
„Čiji kosci, čije l’ kupilice,
„Čija li je zelena livoda?“
„„Kosci jesu Suzice kadije,
„„Kupilice Suzice kadije,
„„A livoda pokojnog Mijata.““
Kad Marijan riči razumio,
On je koscim tijo govorijo:
„Ako bude na Mijatu glava,
„Pronica’ će kroz otkose trava.“
Pa se vrati u Vran u planinu,

Sve on kaže, što je i kako je.
Kad u večer večer večerali
Bila kruva i rumena vina,
Onda viknu Tomiću Mijate:
„Dite moje od Mostara Šećo,
„Ajde splići malog Marijana,
„Oblači ga u žensku odoru!“
Kad on spremi malog Marijana,
On zavika svu redom družinu:
„Spremajte se, moja braćo draga,
„Da iđemo Suzici kadiji:
„Večeras je u ņeg dokosnica.
„Otale se oni podigoše,
Te evo ji’ do sela Blažuja,
A do kule Suzice kadije.
U najlipša doba dolazili:
Baš na gradu zauči jacija.
Tomić drmnu alkom na vratima,
A zavika iza svega glasa:
„Gospodare, Suzica kadija,
„’Odi vinčaj kićenu divojku!
U tom sleti tanana robiņa,
Te otvori od avlije vrata.
Mijo svoje uvodio društvo,
U’vatiše Suzicu kadiju,
Višaju ga o bilome gradu,
Baš o gradu, a za bilu bradu.
A bilu mu kulu porobiše,
Na tavanu vatru naložiše,
Pa za sobom vrata zatvoriše,
Da se ne bi šćeta dogodila.
Pa odoše u Vran u planinu.
Davno bilo, sad se spomiņalo.

Tomić Mijat izbavļa malog Marijana.

„Vino pije Tomić Mijovile
U vrh Vrana u dnu Duvna ravna,
Oko ņiega do tridest drugova.
Tomić kupu rukom pri’vatijo,
Te družini svojoj nazdravijo:
„Zdrav’, družino, moja braćo draga!
„Ni u moje, ni u vaše zdravļe,
„Već u zdravļe onoga junaka,
„Koj’ će otić Livnu kamenome
„I doniti svakome od naske
„Svakom drugu po dobre opanke,
„Meni starcu divan-kabanicu!
Svi junaci mukom zamukoše,
I u crnu zemļu pogledaše,
Kako reste trava na zavojke,
Kano dojke u mlade divojke,
Al ne gleda mali Marijane,

Već svom stricu među oči vrane,
Pa je stricu tijo govorijo:
„Evo majka rodila junaka,
„Koj’ će otić Livnu kamenome
„I doniti svakome od naske
„Svakom drugu po dobre opanke,
„Tebi starcu divan-kabanicu.“
Ņemu veli Tomiću Mijate:
„Be averim, moje drago dite,
„Ajde, sine, u sto dobri’ časa!
„Već poslušaj, sine Marijane,
„Sutra jes’ ti petak turski svetac,
„Pa će izać Turkiņe divojke
„Biloj kuli bega Atlagića.
„Ne svraćaj se u kolo divojkam,
„Pozna’ će te livaņske delije.
„Al Marijan ’aje i ne ’aje,
Već se sprema, štogod boļe more:
Na se meće uprtnicu torbu,
Priko torbe pribacio diļku
Pa on ode Livnu na krajini.
Kad je bio Livnu kamenome,
Kad kod kule čudo ugledao:
Tu Turkiņe kolo u’vatile,
Kolo vodi Fata Atlagića.
Ja kakva je, tri je jada bila!
Jedne uši, a dvoje menđuši,
Jedno grlo, a tri su đerđana:
Jedan đerdan ođ sitna merǵana,
Drugi đerdan od sitna bisera,
Treći đerdan žućeni’ dukata.
Što je đerdan od sitna merǵana,
Merǵana sitan, a grlo bijelo:
To se dvoje udariti more,
Kano krvca po bijelu snigu;
Što je đerdan od sitna bisera,
Klapa curu taman po ņedrima,
Pa joj kaže, di joj dojke stoje;
Što je đerdan od žuti’ dukata,
Klapa curu uprav po pojasu,
Te joj kaže, kuda gaće veže.
Na nogam joj gaće čiftijane,
Do pola su postavļene vukom,
A od pola vukom i baukom.
Na učkurim dvista marijaša,
Gaće breče, marijaši zveče.
Kolo vodi kićena Fatija,
Kolo vodi, a pisme izvodi.
Marijan se u kolo umiša,
Pa on kida kolo na četvero,
U’vati se do Fatije mlade,
Do Fatije, ćeri Atlagića.

Tude ņega poznat ne moga’u.
Kad se malo biše ugrijao,
Skide momak divan-kabanicu,
A zavika Fatija divojka:
„Bog t’ ubio, babo Atlagiću,
„Zar ne vidiš gorske aramije,
„Aramije — malog Marijana?
„On je našu kulu porobio:
„Eno tvoga svitla ǵeverdara,
„Eno tvoje bijele košuļe,
„Ja sam ono svojom rukom vezla.“
Obkoliše livaņske delije,
U’vatiše malog Marijana,
Baciše ga u dno u tavnicu,
U kojoj je voda do kolina
I zelena šaša do ramena,
Zmije zvižđu, a jakrepi šćipļu,
A lasice grizu nausnice.
Tu je bio do tri bila dana.
Kad četvrti danak osvanuo,
Viknu vila Tomić Mijovila:
„Zlo ga sijo, mijo pobratime,
„Zlo ga sijo i vince popijo!
„Marijana u’vatili Turci,
„Bacili ga u dno u tavnicu.
„Nego ajde i vodi družinu,
„Te porobi kulu Atlagića,
„Ukradi mu iz bešike sina,
„Te ćeš tako ņega izbaviti.
„Kad je Mijo riči razumijo,
On na društvo čeru učinijo:
„Svak’na noge, moja braćo draga,
„Marijan je dopao tavnice,
„Mi moramo ņega izbaviti,
„Jali svoje usijati glave.“
Kad je društvo riči razumilo,
Svi se tude opremili lipo,
Te krenuše Livnu na krajini.
U dobra su dolazili doba:
Baš na gradu zauči jacija.
Tu su sili, te se odmorili
I rujna se vina ponapili.
U tom gluva omrknula noćca,
A zavika Tomić Mijovile:
Da čuvaju na avliji stražu,
Svak na dobru da s’ osloni diļku,
Bilosapac do pola izvuče,
„Ja ću otić na oblicu kulu.“
Tada društvo Miju poslušalo,
Mijo ode uz oblicu kulu:
Sve pospalo kao i poklano.
Amo evo sriće u junaka:

Po kad kada sine misečina,
Te se vidi, ko unutri spava,
Kad tu spava beže Atlagiću,
A do ņega mlada begovica,
Između ņi’ sine Ibra’ime.
On uzima dite iz bešike,
Te on ode niz oblicu kulu,
Vodi društvo na Crļene Stine,
Otkle s’ vidi Livno i širine,
A i bila Atlagića kula.
Kad u jutru jutro osvanulo,
Dan svanuo i granulo sunce,
Probudi se beže Atlagiću,
Al mu nema sina Ibra’ima.
Vrlo se je beže pripanuo,
Te sve Livno vikom uzbunio,
A grunuše na kuli prangije,
Al ga nešto s Crļenica viče:
„Bre, đidijo, beže Atlagiću,
„Ev’ u mene sina Ibra’ima!
„’Odi amo, da ti sina dadem,
„A pušći mi malog Marijana.“
Kad je beže riči razumio,
Od tavnice kļuče do’vatio,
Te on pušći malog Marijana,
A on uđe na Crļene Stine,
Da uzima sina Ibra’ima,
Nu da vidiš Tomića Mijata:
On mu čedo u povoju daje,
Jer se drži junačke beside. —
Davno bilo, pobratime dragi,
Davno bilo na ļutoj krajini,
Davno bilo, sad se spomiņalo,
A mi da smo zdravo i veselo!
Koga nije, da kruva ne jide!
A ja čuo od slipca s Poļica,
Je l’ istina, sigurno ne znadem,
Ako laže, i ja polagujem.

Tomić Mijat i trgovci.

Zavijala do dva mrka vuka:
Jedan vije na dnu Duvna ravna,
Drugi vije na vrh Duvna ravna;
Što ’no vije na vrh Duvna ravna,
Ono ti je mali Marijane,
Što ’no vije na dnu Duvna ravna,
Ono ti je Tomiću Mijate.
Zapituje mali Marijane:
„Striče dragi, Tomiću Mijate,
„Je li rano svanulo proliće,
„Je su sašle ćake na stanove,
„Istirali blago i goveda,

„Igraju li oko staja jaņci,
„Poskakuju bile jalovice,
„Je li vrime četu sastavlkati?“
Odgovara Tomiću Mijate:
„Dragi sine, mali Marijane,
„U nas jeste svanulo proliće,
„Izišle su ćake na stanove,
„Istirali blago i goveda,
„Igraju se po rudini jaņci,
„Poskakuju bile jalovice, —
„Vrime jeste četu sastavļati.
„Već povedi svojih petnest druga,
„Povedi ih ka Vranu planini,
„Onde ćemo društvo sastavļati.“
To rekoše, ka Vranu krenuše,
Iskupiše četu u planini.
Jedno jutro rano uranio,
Uranio Tomiću Mijate,
Te doziviļe malog Marijana:
„Marijane, moje dite drago,
„Budi, sine, svu družinu redom,
„Sad će nanić sarajski trgovci,
„Ka Mostaru robu kupovati,
„Lako ćemo ņiem(!) dočekati:
„Strašive su mlade kirińije,
„Samo ćemo gledat na Aliju,
„Jer Alija velik junačina, —
„Pet je puta ovda prolazio,
„Progonio bale i tovare, —
„Rad’te, dico, dok ga u’vatimo.“
U toj riči, u kojoj bijahu,
Dok evo ti bale i tovarâ!
Zasidoše po gori hajduci,
Svi gledaju trgovca Aliju.
U tom grunu duga granalija,
Granalija malog Marijana,
Puče puška, kano isto vrime,
I pogodi trgovca Aliju,
Pade Ale u rudinu travu,
A zavika Tomiću Mijate:
„Drš’te, dico, bale i tovare!
„Na kom koņu grana jorgovana,
„Na onom je čova venetička;
„Na kom koņu sova obišena,
„Na onom je gotovina blago.
„U’vatiše bale i tovare
I uzeše gotovinu blago.
Za to društvo prominu opanke
I pripravi rumenike vina. —
Davno bilo, pobratime dragi,
Davno bilo na ļutoj krajini,
Davno bilo, sad se spomiņalo.

Smrt Tomića Mijata.

Uranio Tomiću Mijate,
Uranio rano u nediļu,
U nedillu prije jarka sunca,
Uz jeliku leđa prislonio, —
Šira su mu leđa od jelike! —
Pa on pijo kafu iz finģana,
Prisrkuje iz lule duvana.
A zagrkća na jeli gavrane,
Tomić Mijo Marijana viče:
„Marijane, drago dite moje,
„Ajde uzmi dugu granaliju,
„Pa otiđi od jele do jele,
„Pa potiraj sa jele gavrana,
„Da ne plaši po gorici društva.
„U mlađega pogovora nema,
Te on uze dugu granaliju,
Pa on iđe po gori zelenoj,
A sve gleda od jele do jele,
I ugleda na jeli gavrana.
To ne bio na jeli gavrane,
Nego kume Bobovac Ilija.
Marijan se vrlo začudio:
„Šta ćeš tude na jeli zelenoj?“ —
„„Ja vas tražim za tri bila dana;
„„Vrlo vas je kuma pozdravila,
„„Da zađete u Doļane ravne,
„„Da ne vodiš ja vele družine,
„„Jer vam se je kuma porodila,
„„Te se nije ona pripravila,
„„Da družinu može darovati.
„„Ajde ti i Tomiću Mijate.““
To mu reče, ode u Doļaue,
A Marijan stricu u planinu.
Kad Marijan stricu dolazio,
Sve mu kaza, što je i kako je.
Oprema se Tomiću Mijate,
Što može i (što) bijaše više,
Tako isto mali Marijane,
Te sađoše u Doļane ravne.
Dobro ih je kume dočekao,
Jer je sašla crna Arapina:
Ņem izdade Tomića Mijata,
Izdade ga za bocu dukata!
Kad u večer večer večerali,
O svačem su oni besidili,
O junacim i o puškam dobrim.
Onda veli Bobovac Ilija:
„Oj Bora ti, Tomiću Mijate,
„Tebe puška ubiti ne može,
„A ćorda te posići ne može,

„Od šta bi ti poginut mogao?“
Prevari se Tomić Mihovile,
Prevari se, ujede ga guja:
„Oj Bora mi, Bobovac Ilija,
„Mene puška ubiti ne može,
„A ćorda me posići ne može,
„Može m’ ubit puca sa dolame.“
Kad svanulo i granulo sunce.
Tada ņemu kuma dolazila,
Donosila bocu bez grļaka,
Te upita Tomića Mijata:
„Kako li je ovo vidit, kume?“
„„Da je s grļkom, i lipša bi bila.““
Donosi mu krvavu košuļu,
Te upita Tomića Mijata:
„Ja kako je ovo vidit, kume?“
„„Da je čista, i lipša bi bila.““
A nije se jadu dositio,
Nego pita kumu Bobovčušu:
„Što si se ti, kumo, pomamila?“
Kad u večer večer večerali,
Tad mu reče Bobovac Ilija:
„Skini, kume, zelenu dolamu,
„Plaho si se, kume, ugrijao.“
Prevari se Tomiću Mijate,
Prevari se, ujede ga guja,
Jer m’ opara pucu od dolame
Te je dade crnu Arapinu,
A on s ņome pušku napunio.
Stade zveka oko bile kule.
Tad upita Tomić Mihovile:
„Šta ’no zveči oko bile kule?“
Ņemu veli Bobovac Ilija:
„Došle jesu Doļanke divojke,
„Da gledaju malog Marijana.“
U tom puška puče kroz penǵera
I pogodi Tomića Mijata
Baš pod kalpak u čelo junačko.
Odmah pade Tomić Mihovile,
Sam’ izusti do tri ove riči:
Prva jeste: Isus i Marija,
Druga: Bože, primi mi dušicu,
Treća jeste: „Biži, Marijane,
„Čuvaj sebe, a osveti mene.“
Tad poviknu mali Marijane:
„Pušku, kumo, sapelo te kumstvo!“
Kad mu puška vina napojena!
„Sablu, kumo, sapelo te kumstvo!
„Kad mu sabja soli nasoļena!
Navrviše Arapine ļute,
U’vatiše malog Marijana,
Svezaše mu ruke na opako,

Od lakata do bilih nokata,
Iz nokata crna krvca lije.
Osikoše glavu Mijatovu,
Za gotovu stolu zasidoše,
A zalažu glavu Mijatovu,
Zalažu je mesom ovnovinom,
Zalivaju vinom i rakijom:
„Što ne piješ, Mijatova glavo,
„Što ne piješ sada, ko do sada?“
A sve gleda mali Marijane,
Svezane mu ruke na opako.
Za to čuli svi Doļani ravni,
Pa i ona Doļanka divojka,
Što je ’no je Mijo izprosio
Za sestrića malog Marijana.
Čim ugleda glavu Mijatovu
I svezana malog Marijana,
Ona leti u Vran u planinu.
Ona nađe jelu ponajvišu,
Pa zavika iza svega glasa
Po imenu Batinu hajduka:
„Zlo ga sio, Batina hajduče,
„Zlo ga sio i vino popio!
„Na rane ti vino udarilo,
„A na grlo mliko materino!
„Pobru su ti Turci pogubili,
„Marijana živa u’vatili,
„Svezali mu ruke na opako
„Od lakata do bili’ nokata,
„Iz nokata crna krvca liva.“
Kad to čuo Batina hajduče,
Na društvo je čeru prosipao,
Svi se goli’ ćorda dobaviše,
Oni lete kroz goru zelenu,
Sve od jele odsicaju grane,
Dok stigoše kićenu divojku,
Ter pitaju kićenu divojku,
Što je bilo i kako je bilo.
Sve im ona po istini kaže.
Oni vele kićenoj divojci:
„Ajde vaške ti zajavi vaše,
„Sve odjavi na torove bile,
„Dok sađemo u Doļane ravne.“
Brže ode kićena divojka.
U tom došli oni u Doļane,
Opkoliše kulu Bobovčevu,
Isikoše malo i veliko,
U’vatiše crna Arapinu,
I onoga Bobovac-Iliju,
A bilu mu kulu porobiše,
Porobiše, vatrom zapališe,
Marijanu ruke oprostiše,

Bobovčuši oči iskopaše,
Pa joj bile dojke prorizaše,
A kroz dojke ruke prometnuše,
Zatiraše u Vran u planinu:
„Ajd lov lovi po Vranu planini."
Ni' dvojicu na kolac nabiše.
Poče kleti Bobovac Ilija:
„Pušći mene, kume Marijane,
„Salit ću ti Mijata od zlata."
„„Što će meni Mijate od zlata,
Kad ne može sa mnom četovati,
Četovati po Vranu planini!""
Među dvi ji' vatre pritakoše,
Od bokova meso odsicaju,
Ter zalažu crna Arapinu,
A i kuma Bobovac-Iliju,
Pa ga pita mali Marijane:
„Što si, kume, iscirio zube?
„Ili ti je varenika vruća?
„Ili ti je kiselina ļuta?"
Odveđoše kićenu divojku,
Oženiše malog Marijana,
Ukopaše Tomića Mijata,
Ter odoše u Vran u planinu.

Pribrao: *Stj. Rubić.*

Petar Mrkonić izbavļa braću Seņane…

Zakukala siņa kukavica
Baš u Seņu, gradu kamenome.
Jedna kuka, kad joj na um pane,
Druga kuka jutrom i večerom,
Treća kuka, nikad ne pristaje.
Koja kuka, kad joj na um pane,
Ono jes' ti ļuba Ivanova;
Koja kuka jutrom i večerom,
Ono jes' ti seka Ivanova;
Koja kuka, nikad ne pristaje,
Ono jes' ti majka Ivanova.
Kukala je devet godin dana.
Kad deseta nastala godina,
Pušća majka po vojsci telala
Majka daje duge podvornice
I uz ņiu mline mlinarice, —
Koji meļu kroz godinu dana
Po sto tovar bilice šenice —
I uz ņiu stupe vaļarice, —
Što vaļaju čoju venеđičku
I bacaju na godinu dana
Deset kesa sve gotova mala:
Ko će otić do Budima pusta
I viditi Seņanin-Ivana

I Tadiju, brata Ivanova,
Jal’ su živi, jali su pomrli.
Tu se niko naći ne mogaše,
Već se nađe stari Mrkoņiću.
On uzjaši svog koņa sivaļa,
Pa evo ga Seņu kamenome.
A izlazi Ivanova majka,
Ona kuka kano kukavica,
A privrće kano lastavica:
„Di si, Petre, ako Boga znadeš,
„Što te nema u devet godina?
„’Oćeš otić ka turskom Budimu?
„Evo tebi ņive podvornice
„I uz ņiu mline mlinarice, —
„Koji meļu kroz godinu dana
„Po sto tovar bilice šenice —
„I evo ti stupe vaļarice, —
„Što vaļaju čoju venedičku
„I bacaju na godinu dana
„Deset kesa sve gotova mala —
„I evo ti moja bila kula,
„I evo ti moja Anđelija,
„A za tvoga sina Marijana.“
„„Ne ću tebi blaga nikakvoga,
„„Daj mi samo đogu Ivanova,
„„I daj meni ćordu Ivanovu,
„„I daj meni nikoliko blaga,
„„Ja ću otić ka Budimu pustu,
„„Da ja vidim svoga pobratima,
„„Il’ je umro, il’ je osužņijo.““
Izvede mu debela đogina,
I iznese Ivanovu ćordu,
I nasu mu pune egle blaga.
Otale se Petar opremio,
I opremi svoga Marijana
,Pa odoše pod Kunar planinu.
Dok se mrkla ufatila noćca,
Onda veli mali Marijane:
„Daj ti meni debela sivaļa,
„Ja ću otić pandurici kletoj,
„Razgledati panduricu pustu,
„Spavaju li unutra panduri.“
On mu dade svog kona sivaļa,
Pa on ode pandurici kletoj,
Sveza koņa za jelu zelenu,
A on skida čizme i kalčine,
Pa se peņe kuli u penģere:
Sve pospalo kano i poklano.
On se vrati do kona sivaļa,
„Jesus“ reče, pojaši sivaļa,
Te ga goni pandurici kletoj,
Pa poziva Muju Buļubašu:

„Izađ’ amo, aran Buļubaša,
„Da junački mejdan podilimo.“
A izađe aran Buļubaša
Salt u gaćam i samoj košuļi,
Za učkure zapeo kubure,
Ko da plaši sove oko kule.
Dočeka ga momak na sivaļu,
Ćordom ma’nu, odsiče mu glavu.
Sviju dvanest redom pozivao
I sviju ji’ dvanest pogubio.
Neka pobre, vesela mu majka!
Panduricu vatrom zapalijo,
Vratio se natrag u natrage,
A do starca Petra Mrkoņića,
Sve mu kaže, što je i kako je.
Onda dobre koņe pojašiše,
Otiraše ka Budimu pustu:
Ne smeta jim sada pandurica.
Kad dođoše bijelu Budimu —
Uprav svanu i sunce ogranu —
Do mehane krčmarice Luce,
Onda veli posestrima Luca:
„Di si, Petre, ako Boga znadeš,
„Što te nema kroz deset godina?“
Onda veli Petre Mrkoniću:
„Sakrij koņe, ako Boga znadeš,
„Kone sakrij u tople podrume,
„A nas sakrij u šikli odaje.“
Kad su oni večer večerali,
O svačem su eglen otvorili,
Pa je pita Petre Mrkoņiću:
„Je li vira, posestrimo Luce,
„Kako ćeš mi pobru izbaviti?“
„„Ja ti ne znam, Petre Mrkoniću,
„„Što ću mlada od života svoga,
„„A sad znadem, što ćeš i kako ćeš:
„„Svaki danak Zlata vezirova —
„„Ona dođe na vodu čatrņu,
„„Pa popiva Zlatka plemenita,
„„Sve pripiva Petra Mrkonića
„„I negova sina Marijana.
„„A sutra je petak, turski svetak,
„„Saći ’oće Zlatka plemenita,
„„Sa’ će ona na vodu čatrņu,
„„Ja ću tebe onda priobući,
„„Priobući u žensku odoru,
„„Pa ti ajde na vodu čatrņu.““
Kad svanulo i granulo sunce,
I izašlo dana nikoliko,
A evo ti Zlatke vezirove,
Et’ evo je na vodu čatrņu.
Za ņome su četiri momkiņe,

Skute nose, da se ne orose,
A rukave, da s’ ne truni zlato.
Side cura u rudinu travu,
Poče pivat Petru Mrkoņiću
I negovu sinu Marijanu.
Onda ņega Luca priobukla,
Priobukla u ženske aļine,
Ode Petre na rosnu livadu.
A veli mu kićena đivojka:
„’Odi amo, moja drugarice,
„Otkale si, od kojeg li grada,
„Ne bili mi štogod kazivala
„Od onoga Petra Mrkonića
„I negova sina Marijana?“
„„Da ti vidiš Petra Mrkoņića
„„I negova sina Marijana,
„„Po čem bi ti ņega poznavala?
„„A da vidiš malog Marijana,
„„Ujtila b’ te trostruka groznica,
„„Ja kakav je mali Marijane!
„„Lipši jes’ ti od svakedivojke.““
„Ja bi lako nega poznavala:
„Negova je štampa dolazila.“
Onda joj se Petre kazivao.
Kad se Petre curi kazivao,
Obima ga rukam zagrlila:
„Di si, Petre, ako Boga znađeš,
„Di si, Petre, toliko godina?“
Tu su oni viru utvrdili,
Utvrdili, što će i kako će:
„Večeras će vezir u ģamiju,
„U ģamiju klaņat teraviju.
„Čim začuješ učiti jaciju,
„Ti izađi na avlinska vrata.“
Ode Petar posestrimi mladoj,
Zlatka ode svomu bilu dvoru.
Kad se smrkla i omrkla noćca,
Petar ode na avlinska vrata,
Al’ ga čeka Zlatka opremļena.
Curu lati za bijelu ruku,
Odvede je posestrimi mladoj.
Al’ mu veli mali Marijane:
„Šta je, Petre, ako Boga znadeš,
„Jesmo li mi viru založili,
„Da ćemo mi pobru izbaviti?“
Onda cura ņemu govorila:
„Marijane, moj očiņi vidu,
„Ajde leti na visoku kulu,
„Babo ć’ ostat u biloj ģamiji —
„A osta’ će tri debela sata —
„Ti ukradi dva bliznaca sina.“
On odleti na visoku kulu,

Pa on leti u drugo, odaju,
Te ukrade dva bliznaca sina,
I odoše Seņu kamenome,
Odveđoše kićenu divojku,
Odnesoše dva bliznaca sina,
Pa ji’ rane i oda zla brane.
Kad svanulo i granulo sunce,
Zacvilio vezir od Budima,
Od žalosti bilu bradu guli:
„Ko m’ ukrade dva bliznaca sina!“
Daje vezir nebrojeno blago,
Piše knigu Seņu bijelome,
A na ruke Petru Mrkoņiću
I ņegovu sinu Marijanu:
„Išći blago, koje tebi drago,
„A spremi mi dva bliznaca sina.“
Otpisuje Petre Mrkoņiću,
A i negov sine Marijane:
„Mi ne ćemo pare ni dinara,
„Spremi nama do dva pobratima,
„Spremi’ ćemo dva bliznaca sina.“
Taka kņiga ka Budimu dođe,
Pušća vezir kapetan-Ivana,
I Tadiju, brata Ivanova,
Pripravi im četiri berbera,
Jedni miju, drugi nokte rižu.
Kad ih vezir lipo opremio,
Spremio ji’ Seņu bijelome,
Oni ņemu dva bliznaca sina.
A vjenčaše Zlatku plemenitu
Za onoga mala Marijana:
Dosad bila Zlatka vezirova,
A sada je ļuba Mrkonića.
Pir činiše, te se veseliše.
Davno bilo, brate, na krajini,
Davno bilo, sad se spominalo,
Kano dobar junak u družini.
A ja ne znam, je l’ istina bila,
Ja sam čuo od slipca s Poļica,
Slipac piva, te se tako ’rani,
Ali i ’vali dila od junaka
Tankim glasom i lakim guslicam.

Smrt Jankovića Stojana.

Pošetala Jankovića ļuba,
Pošetala niz zelenu bašču,
Koloperu dolazila cviću:
„Kolopere, moje rano cviće,
„Niti cvateš, niti sime daješ,
„Kano ni ja, Jankovića ļuba.
„A da nije Azret-đenerala,
„Ne bih znala, šta je muška glava.“

Misli ļuba, da niko ne čuje,
Al to čuje Jankovića majka,
Pa je svome sinu povidila.
Kad je Janko riči razumio,
Odmah britku ćordu povadio,
Al mu Juba riči govorila:
„Oj Bora ti, Janko gospodare,
„Udri mene po bijelu vratu,
„Ne udri me po svilenu pasu!
„Udari je Janković Stojane,
Udari je po svilenu pasu:
Kako je je lako udarijo,
Na dvi je je pole prisikao,
A na ćordi čedo iznosio,
Čedo malo, al' je muška glava.
To je Janku vrlo žao bilo,
Pa se mlađan u kulu zatvara,
Za tri dana na dvor ne izlazi.
Kad četvrti danak osvanuo,
Uranio Janković Stojane,
Na oģaku vatru naložio,
U bardaku kavu pristavio,
Pa iz lule poteže duvana,
Prisrkuje kave iz fingana.
U tom stara dolazila majka,
Pa je majka sinu govorila:
„Je si li mi uranio, sine,
„Je si crnu pristavio kavu?
„Noćas sam ti čudan san usnila:
„Di poleti jato golubova,
„A prid ņima sur sivi sokole,
„Pa di pade jato golubova,
„Di padoše, već se ne digoše."
Onda Janko majci odgovara:
„Što to leti jato golubova,
„To je carska silovita vojska,
„A prid ņima sur sivi sokole,
„To sam ti ja, moja mila majko,
„I ja ću ti poginuti, majko,
„Jer mi vaļa ići na granicu,
„Tamo doli Duvnu u ravnine,
„A paliti sela i gradove,
„I tamo ću poginuti, majko."
Tad se diže silovita vojska
I prid nima Janković Stojane,
Pa on robi sela i gradove,
On porobi Livno na krajini.
Kad je bio Duvnu u ravnine,
Tu ga silna dočekala vojska,
A u Janka obnemoglo društvo,
Udariše čili na umorne,
Tu pogibe Janko od Kotara.

Davno bilo, pobro, na krajini,
A sada se piva u družini,
Slipac piva, te se time hrani,
Sve pripiva krvavoj krajini.

Osman-pašinica.

Osman-paša ļubu dozivaše:
„Pašinice, moja ļubo virna,
„Ko no sinoć biše na penǵeru,
„Obisijo ruke kroz demire?
„Ma beli je tvoj prvi sevdahu!"
Pašinica paši odgovara:
„Pa ako je moj prvi sevdahu,
„Ja sam ņega nekada volila
Ražļuti se paša Osman-paša,
Pa on britku izvadijo ćordu,
Kako je je lako udarijo,
Na dvi je je pole prisikao,
Iz utrobe čedo ispanulo,
Malo čedo, ali muška glava.
Žao biše paši Osman-paši,
Svoju lipo ļubu sa'ranijo
Baš u bašču pod žutu naranču,
U večer joj mezar po'ađaše,
Pa on pita ļubu iz mezara:
„Oj Bora ti, moja ļubo virna,
„'Oćeš li mi, ļubo, oprostiti?"
Iz mezara ništo odgovara:
„Alal tebi, paša Osman-paša,
„Alal tebi moja rujna krvca,
„Al' ne alal moj jedini sine,
„Jer od mene ne osta poroda."

Kazao: *Ibrahim Đulić,* Duvno.

Šujičkiņa Mara.

Ovce pasla Šujičkiņa Mare
Po Šujici povrh Malovana,
S ņom poredo dva Jakšića mlada,
Oba mlada, oba Mari draga,
Jedno Pere, a drugo Nikola,
Pa besidi Šujičkina Mare:
„Oj Bora vam, dva Jakšića mlada,
„Oba mlada, oba ste mi draga,
„Vi se o me pogodit ne ćete.
„Već kad sutra ograne sunašce,
„Ja ću sutra okrenuti ovce,
„Okrenuti povrh Malovana.
„Vi krenite po dnu Malovana,
„Ja ću ponit vezenu maramu,
„U marami zelenu jabuku,

„Pa ću ma’nut rukom i maramom,
„U marami zelenom jabukom.
„Poletite, dva Jakšića mlada —
„Oba mlada, oba ste mi draga —
„Koji prije doleti divojci,
„Onoga je kićena divojka;
„Koji drugi doleti đivojci,
„Onoga je vezena marama,
„U marami zelena jabuka.“
Kada svanu i ogranu sunce,
Uranila Šujičkiņa Mara,
Kriće ovce Šujičkiņa Mare
Po Šujici povrh Malovana.
A da vidiš dva Jakšića mlada!
Oni kriću po dnu Malovana.
A kad vidi Šujičkina Mare,
Ona ma’nu rukom i maramom,
U marami zelenom jabukom.
Poletiše dva Jakšića mlada,
Oba mlada, oba Mari draga:
Niko pade u krilo divojci,
Pere pade na srid Malovana,
Pa di pade, Bogu dušu dade.
A kad vidi kićena divojka,
Ali Niko svijet priminuo!
Ona vadi nože okovane,
I udara sebe u srdašce,
Pa na nožu srce iznosila:
„Kad nij’ ņiu, nek nije ni mene!“
Aber stiže bijelome dvoru.
Tude ņiu ukopaše lipo,
Viš Šujice na vrh Malovana,
Oba momka i mladu divojku.
I kada ji’ ukopaše tude,
U ruke im zelene jabuke,
Povrh glave ružu posadiše,
Po dnu nogu vodu navratiše:
Ko je žedan, nek pije vodicu,
Ko je gladan, nek jide jabuke,
Ko je mlađan, nek ružu miriše.
Davno bilo, sad se spomiņalo,
A mi da smo zdravo i veselo!

Kulu gradi Zajim-Ibraliime…

Kulu gradi Zajim-Ibra’ime,
A prid kulom bijelu avliju,
Bilu kulu od devet tavana,
Od ćerpeta i od ćeremeta,
Sva srebrena, zlatom polivena,
Ispod kule zelena livoda,
Na ņoj resla rumena jabuka,

Pod jabukom zeleno jezero,
Priko ņega od zlata platica,
Po noj šeta devet paunova,
I sa ņima devet paunica,
I prid ņima patka potkovana,
I za ņima kuna pirlitana,
Među ņima vele vidra mudra.
Za to čuo care iz Stambola.
Poručuje care iz Stambola:
„Dite moje, Zajim-Ibra'ime,
„Čuo jesam, di beside ļudi,
„Da si lipu sagradio kulu,
„Lipu kulu od devet tavana,
„A prid kulom bijelu avliju,
„Sva srebrena, zlatom polivena,
„Ispod kule zelena livoda,
„Na livodi rumena jabuka,
„Pod jabukom zeleno jezero,
„Na jezeru zlaćena platica,
„Po noj šeta devet paunova,
„I sa ņima devet paunica,
„I prid ņima patka potkovana,
„I za ņima kuna pirlitana,
„Među ņima vele vidra mudra.
„Pošaļi mi devet paunova,
„I sa ņima devet paunica,
„I prid ņima patku potkovanu,
„I za ņima kunu pirlitanu,
„I međ' ņima vele vidru mudru."
Kņigu piše Zajim-Ibraime:
„Gospodare, care od Stambola,
„Istina je, što govore ļudi,
„Da sam bilu sagradio kulu,
„Bilu kulu od devet tavana,
„I prid kulom bijelu avliju,
„Sva srebrena, zlatom polivena,
„I prid kulom zelena livoda,
„Na livodi rumena jabuka,
„Pod jabukom zeleno jezero,
„Na nemu je od zlata platica,
„Po ņoj šeta devet paunova,
„I sa ņima devet paunica,
„I prid ņima patka potkovana,
„I za ņima kuna pirlitana,
„I međ ņima vele vidra mudra.
„Sultan-care, mili gospodare,
„Što je ono devet paunova,
„Ono mi je devet braće mile;
„Što je ono devet paunica,
„Ono mi je devet nevistica;
„Što j' prid ņima patka potkovana,
„Ono mi je ostarila majka;

„Što j’ za ņima kuna pirlitana,
„Ono mi je vjerenica ļuba;
„A međ ņima vele vidra mudra,
„Ono mi je seka jedinica.“

Kazao: *Jure Budimir,* Duvno.

Sirotica Ana.

Majka Ivu za večerom pita:
„’Oćeš, Ivo, da te ženi majka?“
„„Ženi, majko, i meni je drago.““
„’Oćeš, Ivo, Zagorkiņu Maru?“
„„Ne ću, majko, Zagorkiņe Mare,
„„Već ja ’oću siroticu Anu.““
Ode Ivo Ani pod penģere,
Al mu Ana sitan vezak veze,
Vas je vezak suzam potopila.
Pitao je Latinine Ivo:
„Što je tebi, moja draga Ane?
„Ili ti je ponestalo svile,
„Ili suva zlata iz ćageta,
„Jal’ s’ đerđefu noge polomila,
„Il’ su ti se igle oblomile?“
Progovara sirotica Ana:
„Svega toga za dosta imade,
„Već sam čula, da te ženi majka.“
„„Nije Ano, ti mi živa bila!
„„Junak sam se s tobom oženio,
„„Ili s tobom, il zelenom travom.““
Al evo ti brata Ivanova:
„Ajde, Ivo, tebe zove majka,
„Da ti skidaš sa koņa divojku.“
Ivo šuti ništa, ne govori,
Nego Ani bilu svilu suče.
Al evo ti seke Ivanove:
„Ajde, Ivo, tebe zove majka,
„Da ti skidaš sa koņa divojku.
Ivo šuti, ništa ne govori,
Nego Ani bilu svilu suče.
Al evo ti babe Ivanova:
„Ajde, Ivo, tebe zove majka,
„Da ti skidaš sa koņa divojku.“
Al se Ivi ino ne mogaše,
Već on ode kroz šimšir-sokake,
A do svoje mermerli-avlije,
Od avlije otvorio vrata:
„Sjaši s koņa, nogu ulomila,
„Što si moga dogu umorila?“
Pade Mara na mermer-avliju,
Dva joj mlaza krvi udariše
I dva zdrava zuba poletiše.
U tome se noćca u’vatila,

Dvoje mladi’ u đerđek svedoše,
Dvoje mladi, a dvoje nedragi’.
Side Ivo na svoje sepete,
Side Mara na svoje dušeke,
Progovara Latinine Ivo:
„Daj mi, Mare, sedefli-šargiju.“
I ovako Mari progovara:
„Sada misli, moja draga Ane,
„Da ja Mari bili duvak skidam;
„Nisam, Ane, ti mi živa bila!
„Junak sam se s tobom oženio,
„Ili s tobom, il zelenom travom.
„Sada misli, moja draga Ane,
„Da ja Mari bili biser runim;
„Nisam, Ane, ti mi živa bila!
„Junak sam se s tobom oženio,
„Ili s tobom, il zelenom travom.
„Sada misli moja draga Ane,
„Da ja Mari bilo lice ļubim;
„Nisam, Ane, ti mi živa bila!
„Junak sam se s tobom oženio,
„Ili s tobom, il zelenom travom.“
Za tim tiho Mari progovara:
„Ne daj glasa do bijela dana,
„Nek se moja braća napivaju,
„Nek se moje seke naigraju.“
Za tim Ivo Mari progovara:
„Pozdravi mi moju milu majku,
„Nek me bradi Aninom maramom,
„Nek mi pušći perčin niz nosila,
„Što mi ga je Ana odgojila
„I tri zlatna češla oblomila.
„Nek me nose kroz šimšir-sokake,
„Nek me vidi moja sirotica.“
Ņega nose kroz šimšir-sokake.
Kad to vidi sirotica Ana,
Uzimala nože okovane,
Pa udara sebe u srdašce.
Kako se je lako udarila,
Na nožu je srce iznosila.
Tad zavika lipe Ane majka:
„Stan’te malo, Ivni nosioci,
„Dok opremim siroticu Anu!“
Zajedno ji’ do groba donili,
Zajedno ji’ u grob položili,
Kroz zemļu im ruke provlačili,
A na ruke zelene jabuke,
Po viš glave vinovu lozicu,
A sa strane rumenu ružicu,
A pod noge studenu vodicu:

Ko je žedan, neka vodu pije,
Ko je gladan, neka grožđe jide,
A divojke neka ružu beru.

Sirotica Fata.

Ibra'ima svitovala majka:
„Ibra'ime, moj očiņi vidu,
„Žen' se, sine, za života majci,
„Da ti prosim mladu Ismianu,
„U ņe, kažu, ima silno blago."
Ibra'ime majci progovara:
„Ne ću, majko, ti mi živa bila!
„Nije blago groši ni dukati,
„Već je blago, što je srcu drago.
„Ima blaga, al je brez evlada.
„Prosi meni siroticu Fatu.
„Ako mi je isprositi ne ćeš,
„Vira moja tvrđa od kamena,
„Ja ću turčin virom okrenuti."
Ibra'ima, poslušala majka,
Isprosi mu siroticu Fatu,
Pa je svoga svitovala Ibru:
„Ibra'ime, draži od očiju,
„Kada dođe petak turski svetac,
„Ti otiđi sirotici Fati.
„Kada budeš u Fatinoj kuli,
„Što je staro, ti ļubi u ruku,
„Fatu ļubi, di je tebi drago."
Ibra'im je poslušao majke.
Kad je bijo u Fatinoj kuli,
Sve on čini, što je naučijo:
Što je staro, sve ļubi u ruku,
Ajku ļubi, di je ņemu drago,
Ajku ļubi u grlo bijelo,
Tri joj mladoj potrgo đerdana
Stade plakat sirotica Fata,
Žao joj je tri kitna đerdana,
Više žali obļubjeno lice:
„Ko će kazat ostariloj majci!"
Tišio je mlađan Ibra'ime:
„Muč', ne plači, sirotice moja,
„Ja ļubijo, ja ću i kazati."
I odvede siroticu Fatu.

Kazao: *Salko eff. Kadić,* Duvno.

Prvi dragan.

Koņa kuje Strepoviću Mate,
Koņa kuje, koņ se uskakuje,
Viš ņeg stoji srma jauklija.
„Zlato moje, kuda mi se spremaš?"

„„Srmo moja, u carevu vojsku.““
„Zlato moje, ja te čekat ne ću.“
„„Srmo moja, jer me čekat ne ćeš,
„„Danica je čekala mjeseca
„„Za goricom devet godinica,
„„A ti mene ne ćeš ni godine.““
To izusti i ostavi dragu.
A kad minu godinica dana,
Otud jaši Strepoviću Mate,
I on jaši kraj dragini’ dvora:
„Draga moja, jesi se udala?“
„„Jesam bome i sina imala,
„„Od mila mu lipo ime dila,
„„Lipo ime: Strepoviću Mate.
„„Sve ja sina u bešici ninam:
„„Nina, nina, nestalo ti babe,
„„Ostala ti majka udovica,
„„I zapala prvoga dragana,
„„Po imenu Strepovića Mate.““

Asan-aga na gradu siđaše…

Asan-aga na gradu siđaše,
Svoju ļubu na krilu držaše.
Asan-aga ļubi besidijo:
„Oj Bora ti, moja ļubo virna,
„Kol’ko si se puta udavala?“
Ļuba ņemu tijo odgovara:
„Asan-aga, iza gore sunce,
„Mlada sam se dva put udavala
„Prvi put sam bila za pašićom,
„Šećer jila za bilu pogaču,
„Šerbe pila za vodu studenu,
„Al’me kurvić loše milovaše.
„Drugi put sam za dervišom bila,
„U derviša nigdi ništa nejma,
„Al’ me junak lipo milovaše;
„Ali topi u grad udariše,
„I umrije moj mlađan dervišu,
„A ja osta’ mlada udovica.
„Sad sam tvoja, aga Asan-aga,
„Aginica tvoja ļuba virna.“

Kazao: *Salih eff. Kadić,* Duvno.

*

Lipo ti je selo Kumaševo!
Zalud ņemu sva lipota ņena (!),
Kad u ņemu nigdi ’lada nema,
Samo jedno drvo bademovo.
Tude kolo liti, zimi igra,
Kolo vodi bratac i sestrica.

Bratac seju iskraj kola viče:
„Tiho igraj, moja seko draga,
„Tiho igraj, a prida se gledaj,
„Sad će proći junak na đogatu,
„Na đogatu, vas u suhu zlatu,
„Zamira'će u kolu divojke."
Istom oni u toj riči biše,
Al eto ti Ive na đogatu,
Na đogatu vas u suhu zlatu.
Stalo kolo, pa Ivana gleda.
Progovara Ivo sa đogata:
„Vi igrajte, mene ne gledajte!
„Ja ne gledam vezenih rukava,
„Što su kojoj tuđe ruke vezle,
„Već ja gledam ćudi i pameti,
„Što ću povest svojoj miloj majci."
Istače se iz kola divojka,
Pa govori Ivi na đogatu:
„Ne gledamo zlata ni đogata,
„Već gledamo na koņu junaka,
„Za što ćemo svoju mlados tdati."
Kad to čuo Ivo sa đogata,
On je uze za bijelu ruku,
Pa je baci za se na đogata
I odvede svojoj miloj majci.

*

Ašikuje momče i divojče
U gorici pod jelom zelenom.
Oni misle, da niko ne čuje,
Al jih čuje zelena travica.
Zelen-trava dokaza ovcama,
Bile ovce svome čobaninu,
Čoban kaza u putu putniku,
Putnik kaza na brodu brodaru,
Brodar kaza svem selu ģematu,
Selo kaza momku i divojci.
Stade kleti lipota divojka:
„Zelen-travo, ne zelenila se,
„Bile ovce, poklali vas vuci,
„A čobana obisili Turci,
„A putnika ubili hajduci,
„A brodara voda odnijela,
„Ģemat selo vatrom izgorilo,
„Mene s mojim dragim sastavilo!"

*

Razboli se mlado neženeno,
Oblazi ga mlado neudato
Priko bašče krijući od majke,

Donosi mu šećerli ponude:
Šećer s mora, smokve iz Mostara,
I ašlame u medu kuhane,
Kaisije po rosi trgane.
Na to asta ni gledati ne će,
Veće traži i lipši’ ponuda:
Bila lica ispod trepavica,
Bila grla ispod ogrlica.
Vita jelo, istina je bila,
Jest, tako mi onoga junaka,
Kome ’no sam i mila i draga!
Kome nisam, i ne namećem se,
Od nametka nema ni napretka,
Ni u ćaru, ni u trgovaņu,
A kamo li u ašikovaņu.

*

Eto doli jezerce vodica,
Kraj jezerca zelena travica,
U travici jagode maline,
Čuvala ji’ divojka Duvaņka,
U ruci joj zlaćena maštrafa,
U maštrafi jezerce vodica.
Otud jaši mlad junak na koņu:
„Božja pomoć, divojko Duvaņko!
„Beru li se jagode maline,
„Pije li se jezerce vodica,
„Ļubi li se divojka Duvaņka?“
„„Ajd otalem, mlad junak na koņu!
„„Za te nisu jagode maline,
„„Za te nije jezerce vodica,
„„Nit je za te divojka Duvaņka,
„„Ona ima dragoga Ivana.““

Kazala: *Staka Rubić,* Duvno.

*

Zelen bore, ne zelenio se,
Kara-Đore ne veselio se,
Jer odvede momke u vojake,
Ostadoše kićene divojke.
Moje drago sad se na put sprema.
„Bolan dragi, komu me ostavļaš?“
„Moja draga, ostani kod majke,
„A kad čuješ, da sam poginuo,
„Dođi, draga, na grobac zeleni,
„I dovedi kolo divojaka,
„Nek igraju kraj groba zelena.
„Lako ćeš mi grobak poznavati:
„S desne strane jela usađena,

„A s live je rumena ružica.
„„Za ružicu demir-đogo svezan;
„„Ti odriši demirli-đogata,
„„Pa ga vodi mojoj miloj majci,
„„Neka gleda demirli-đogata,
„„Kad ne gleda svog sina Ivana.““

*

Tri tičice propivale,
Kruna ne piva.
Pitale je drugarice:
„Što ti ne pivaš?“
„„Prođ'te me se, drugarice,
„„Kazat ću vam ja:
„„Mene majka mladu ne da,
„„Da joj carujem,
„„Već me majka staru daje,
„„Da joj tugujem.
„„Kad ja pođem u đul-bašču,
„„Meni star ne da;
„„Kad ja pođem na livodu,
„„Mene star gleda.
„„A ja mlada ne ću stara,
„„Zato tugujem.

*

Raslo drvce bademovo,
Tanko visoko.
Pod ņim leži đuzel-Ivo
I zlato Maro.
Dušek im je — ditelina,
Trava zelena,
Vezen jastuk — bile ruke,
Jedno drugome,
Kumaš jorgan — vedro nebo
Sjajnim zvizdama.
Viš ņi' stoje do dvi majke,
Pa Boga mole:
„Daj nam, Bože, tija vitra
„S Vrana planine,
„Da probudi đuzel -Ivu
„I zlato Maru.“

*

S ovu stranu i s onu Vrbasa,
S ovu smijle,a s onu bosiļe.
Sve se smije smiļe na bosiļe,
Baš k'o momče na mlado divojče.

*

Ala sam ja, jadna nesritna divojka!
Ja bosiok sadim, a pelim mi niče!
Oj pelim pelimče, moje rosno cviće,
S tobom će se moji svatovi kititi,
Kad me stanu mladu ka grobu nositi.

*

Sve se tama poļa ufatila,
A planina tufan i maglica,
Pa se fata magla Malovana,
I Šujice moga zavičaja.
Vid' strančice, u kojoj sam vezda,
Vid' kućice, u kojoj sam resla!
Moj Ivane, moje rane grdne!
A za rane niko i ne znade,
Osim Boga i srdašca moga.
Nisu jadi, kad umire babo,
Već su jadi, kad se ženi dragi.
A za jade niko i no znade
Osim Boga i srdašca moga.

*

Ne čudim se mraku ni oblaku,
Drini vodi, što se često muti,
Nego dragom, što se uvik ļuti,
Što sam drugog okom pogledala
Ako sam ga okom pogledala,
Ja ga nisam srcem sevdisala,
Sevdisala ni begenisala.
Mili Bože i u mene jada!
Što je gore, da je kalemova,
Što je vode, da je murećefa,
Što je momak, da su sve ćatibi, —
Ne bi moji' jada ispisali.

*

Uzori, dragi, ravnine,
Pa posij svoje jadove.
Ako ti nikne albaber,
Prosi me, dragi, u babe;
Ako ti nikne alkatmer,
Prosi me, dragi, u majke;
Ako ti nikne bosiok,
Bosa ću, dragi, za tobom;
Ako ti niknu šemboji,
Šenu' ću, dragi, za tobom.

*

Putnik putom putuje,
Tužnim glasom tuguje,
Pitale ga tičice
Iz zelene gorice:
„Što ti, putnik, putuješ,
„Tužnim glasom tuguješ?“
„„Prođ’te me se, tičice
„„Iz zelene gorice;
„„Draga mi se udaje,
„„Dušica se s tilom rastaje.
„„Ja ću svoju dragu vratiti,
„„Da ću svojom glavom platiti.““

*

Lako ti je, tanke gusle moje,
Lako ti je pjanu zapivati
I žalosnoj majci zaplakati,
Koja kopa sina jedinoga,
Il ga kopa, il na vojsku sprema!
I meni je, gusle, do plakaņa,
Jer sam jutros na vodici bio,
Pa sam svoju dragu ugledao:
Ja se na ņu baca’ jabukama,
Ona na me ne će ni kamenom,
Kameno joj srce u matere,
Koja ju je ’naku porodila!

Priobćio: *S. Rubić,* Duvno.

*

Jesi l’ moje, uranilo, sunce?
Jesi l’ moje obasjalo dvore?
Je li moja podranila majka,
Dvor izmela i vode donila?
Je li moje misto oplakala?
Je su l’ moje dolazile druge,
Je su l’ moje cviće zalivale?
Iz visoka progovara sunce:
Ja sam jutros rano uranilo,
I tvoje sam obasjalo dvore,
I tvoja je uranila majka,
Dvor izmela i vode donila,
I tvoje je misto oplakala,
I tvoje su dolazile druge,
Te su tvoje cviće zalivale.[27]

*

Ko t’ u gori goru lomi,
Jelo, jelo, vita jelo?
Dilbere moj![28]

Ni je l' koga roda moga,
Da poruči miloj majci,
Da mi seke ne udaje
Ni za samca, ni za pjanca,
Nek' je daje, ko i mene.[29]

[1] Obadva se ova prinosa izdaju na svjetlo samo u nadi: ne bi li potakli još kojega Duvńaka, da stane toplim srcem i pozornim okom promatrati narodni život u zanimļivom ovom kraju. Obadva su ova prinosa dobra, no već razlika među ńima pokazuje, što sve može izmaknuti pažńi jednoga sabirača. Zato sam ih i spojio, i ako sam se teško na to dao. Čekańe bi teško doneslo boļi plod od onoga, kojemu se nadamo po ovim prinosima, kada dođu na svjetlo. U g. se Rubića samo — i to tek gdješto — vidi prava duša onoga naroda, i to se vidi samo ondje, gdje je po kazivańu pisao. — Ur.
[2]Svaki je prinos izrađen za sebe, a spojio sam ih ja. Što je iz prinosa g. o. Nuića, označeno je ovako: , '. — Jezik — osobito način pripovijedańa — nije posve na narodnu. — Ur.
[3]Brojevi u zagradi znače broj dušâ u selu (iz rukop. g. Nuića). *Ur.*
[4]U rkp. g. Nuića idu daļe sela ovim redom: Lipa, Mandino selo, Kongora, Borčani, Omoļe, Seonica, Crvenice, Mesiovina, Bukovica, Mrkodô i t. d., a zadńi red sela ovako: Tuboļa, Stipańići, Jošanica, Podgaj, Kolo, Županac varoš, Blažuj, Eminovo. selo. (G. Nuić nema: *Buouvo*, a g. Rubić: Crvenice, Mrkodô). — *Ur.*
[5]Eminovo selo se je po starini zvalo *Ilijino dobro*. Kad je niki paša išo i prigledo sela i gradove sultanove, to postavļo i dilijo na agaluke, on je sa sobom vodijo tri izmećara (sluge), pa sve oni izmećari išli a gledali, kako paša dili onom ono, onom ono, a ńima amo baš ništa. Ele kad su stigli u Duvno, reče Ilija: „Amo, dragi paša, eto ti sve diliš onom ono, onom ono, a nama ništa. Daj i nama štogod, da te i mi moremo spomenuti!" Paša mu dade sve selo i poļe pod selom, ono sve, što siže do duvański' podvornica i jaučerica. Ilija radijo i upravļo svojom zemļom, a i ozenđilijo (obogatijo), ne triba ti pitat. Jednom se skumi s nikim Eminom Korićan, s kojim se dobro pazijo. Borme u to vrime počele izlaziti nikakve nove tapije na zemļu, ele ti onaj Emin pođe u Carigrad (Stambol), da izvadi na svoju zemļu tapije. Ilija začuje, da mu se kum sprema po tapije, te to i on ponese kumu stare tapije i dadne, da mu promine i donese nove. Emin uzme, i kad se vratijo, poruči kumu, da zakoļe nikoliko jańaci i pripravi ručak, da će oni doći i dat mu tapije. Ilija sgotovi i sve naredi, kako mu je kum poručijo. Oko podne, kad su izašli iz džamije, krene Emin kumu i povede kadiju i nikoliko ļudi, te pošto jili, Emin prišapļe ništo kadiji, a kadija na Iliju: kada se je on dobavijo turske zemļe i kako smi orat tursko, i osudi ga na višala, a zemļu dade Eminu. Iliju obise, a Emin priuzme zemļu i od onda se nazvalo Eminovo, te i danas, a makar da su se ļudi iskupili.
[6]Ja sam bio pod Tuboļom i čuo sam i tri puta zapisao samo „*Tubuļa*". — *Ur.*
[7]Ovi je majdan poznat već iz rimskog doba, jer se isti kamen nalazi u ńihovim građevinam, koje su ove godine ovđe u Župańcu odkrivene.
[8]Znade se, koliko ih ima. Čudim se, da ni g. Rubić nije toga zabiļežio, a pred ńim mi je ńegov otac pričao, kako se je doznalo, da u duvańskim gorama imadu 74 vrela: Junak usnuo u gori, a došle u blizinu vile, ne znajući za junaka, koji se u to probudio i pritajio. Tada se jedna vila zakune: „Tako mi 74 vrila" u ovim gorama, ako (ne znam već, što). To je junak čuo i tako se to znade. *Ur.*
,Duvno stoji nad morem 909 metara. Veoma je studeno, osobito u zimno doba. Najviša studen po toplomiru iznosi 10 đo 15 R. (Ovo sam prokušao kroz moji' 6 godina.) Vrućina najviša može biti od 20 do 24 R.
[10]Tako je bio niko Juko Jakić, pa bi on uvik reko: „Sinak, strag su Mara i svatovi." Kućna čeļad bi ga uvik psovala i govorila, da je najmučnije prideverit i iz'ranit mal do Jurjeve. Jedne godine viš on ostarijo, a zima se otegla, pa o Jurjevi najviše mala

krepavalo od gladi. On ustadavši pa u klanicu i podrivši sva goveda i koņe, pa lativši za špruļu, te udri na snig. Kućna čeļad zaviče: „Amo Bog s tobom, Juko, šta radiš od mala?“ „Eto nek iđe, pasja tuņa (?), Jurjeva je, ja ne ću više mećat sina.“ Pošļe toga uvik su držali, da se zima more otegnut. *(? Ur.)*

[11],Sridņa cina na 190 oka ječma za usijat: 70 forinti. Na 100 oka ječma, kada se usija, kažemo da je dobro rodilo, ako donese 500 oka. Za jednog čovika, ženu i troje malašne dice dosta je za prehranu kroz jednu godinu 150 oka usiva

[12]Uzalud sva uputa — bolesti nijesu dovoļno opisane, a kako je narod u tom rječit! Premda za lijekove ima posebno mjesto, ipak sabirači miješaju to ovamo, pa je i ostavļeno ovdje, ako se nije moglo zgodno izvaditi. — *U*

[13]Poradi mnogih nedostataka izostavļena su za sada poglavļa: *Selo i okolina*, *Kuća i dvorište* i *Hrana i posuđe*. *Ur*.

[14]Varoška divojka u tankoj košuļi s velikom jakom oko vrata. Povrh košuļe obukla je ’aļinu i jačermu. ’Aļina i jačerma je kićena crļenom čojom i strag kiticam od bobaka podkićenim crļenom čojom. Na dnu je jačerma ispirlitana srmom — i oko poramenica — a ’aļina po jakićima iza ruke. Opasala se je pasom i sprid pregačom. Povrh pasa je pripasala *ćemer* i *pavte*. ’Aļina je po prsima išarana na križiće *pulama*. Oko vrata je pripela *đerdan* od *bobaka*. Na glavu je ustakla fes, a prikrila se je bilim *šudarom*. Na nogama ima *opanke*.

[15]Divojka (*desno gledaocu*) u košuļi i jačermi nakićenoj crvenom čojom. Opasana je pasom, a sprid pregačom po pasu. Povrh toga je po pasu pripasala *ćemer* i *pavte* (*papte*). Na prsa je pripela *đerdan* od bobaka. Niz pregaču je obisila maramu. Na glavu je ustakla *kapu* crvenu, na kojoj su kod solufa *kite*. Prikrila se je *krpom* (koju je pripela *špijodom*). Zakitila se je s obe strane cvićom. Na nogama ima *čorape* srmene (suknene), a povrh ņi’ *terluke* i *opanke*. (Otrag se vidi dite od 7. godina u gaćam i anteriji. Na glavu je ustaklo fes.) — *Sl. 8. na str. 267:* Divojke (cure) u misnom ruvu u košuļam i jačermi. Opasane su pasom i sprid pregačom, niz koju je jedna obisila sindžiriće, a druga peškir. Na glavu su ustakle crļene kape, te je u jedne potkićena kitam, a u druge bilim bobcima. Prikrile su se krpam. U ruci drže očinaše, došle su u crkvu.

[16](*Lijevo od gledaoca*). Mlada u raspletenoj košuļi i s kitama na rukavima. Povrh košuļe je obukla jačermu od sukna, koja je nakićena crļenom čojom. Opasala je pâs, a po pasu sprid pregaču, niz koju je zapela *peškire*. Povrh pasa je pripasala *ćemer* i *pavte*. Prikrila se je po crvenoj kapi krpom, a za kapu je zakitila kitu smiļa i pero paunovo. Ispod vrata je pripela za kapu *podbrņik* od stari’ cvancika. Na prsa je pripela *đerdan* od bobaka, podkićen starim cvancikam i banovcim

[17]*Gl. sl. 4. na str. 260*: Starija žena u *anteriji* i *jačermi* (ančermi) od sukna. Opasana je pasom, po kojem je sprid pregača. Na nogama su joj sukneni (vuneni) čorapi, a na čorape je obula postule. Pokrila se je po *kapi šudarom*.

[18]Naši se rugaju Dalmatincima za nošņu: „Mate nosi čakšire sa devet žepova“. Kad je jedan naš pito Dalmatinca: „A muke ti, di ti je kapa?“ — „E, muke ti trude, prođi s druge bande, pa ćeš vidit, di je.“ Rugaju se isto Skopļanima, kad dolaze na pazar. Naš jedan drugog pita, da li ima jebandžija (strani’ ļudi). On odgovori: „Ta ima skopaļski’ šalića i peškirića“, zato, što oni zaviju glavu peškirom. *S. Rubić.*

[19]Domaće odilo se prodaje i to najviše ženske pregače, pasovi, pa i jačerme. Kad koja domaćica ima mlogo ženskadije, pa to je borme veliko društvo, onda se more više i posla uraditi. Ženskadija onda tkaju i prodaju po koje aļinče i muško. *S. Rubić*.

[20]Narodno odilo propada, jer im se građani rugaju, i to ismijavaju one, koji se u gradu nose narodno, pa onda ovi odbace narodnu nošņu. Seļaci općeći s ovima opet u ņih se ugledaju, pa i oni mrze čisto na svoju nošņu. Više sam puta čuo, kako se i onaj jadni sejlak i seļanka skužavaju uć u kuću prijateļa u gradu. Kad ga ovaj nudi, a on onda

odgovori: „Pa neka me, lipo mi je i ovde. Zar da ja svojim opančinam tamo gazam!“ U selima se je još prilično dobro sačuvala narodna nošṇa. *S. R.*
[21]*Sl. 10. str. 271. (Lijevo):* Muhamedanski momak (što se tiče džaminskih poslova, *imam*) u čakširama čojenim. Gori je obuko povrh košḷuḷe *anteriju* bilu, a po anteriji od čoje *fermen*, koji je sprid vezen granama svilenim. Opaso je se *trabolozom*. Na glavu je ustako *fes*. Na nogama ima prtene *čorape* i *kundure*. Petak je, danas triba ašikovat. — Hodža *(desno)* je u biloj tankoj *košuḷi*, povrh koje je obuko *jačermu* od čita i *fermen* od čoje. Povrh gaća je obuko *šarvale* čojene. Opaso je se zelenim suknenim pasom. Na nogama ima *jamenije* (postule). Oko fesa na glavi obavijo je *soruk (ahmediju)*.
[22]‚Mlade nose za jedno pô godine od udaje perja na glavi od pavuna.‘
[23]‚Žene nose na prstima po 2—3—5 prstena *(! Ur.)*, obično od srebra i tuča. Ove im daruju na udaju muž i drugi svatovi.‘
[24]‚(Ḷudi i momci) na ječermam čohenim imadu sprid puce od bile kovine.‘
Ovdje se podaje samo primjer duvaṇskih pjesama, i to većinom takovih za koje nema sumṇe, da su duvaṇske, t. j. nastale u Duvnu. G. *S. Rubić* poslao je „Zborniku“ pjesama „junačkih“ i „ženskih“ za lijepu kṇigu. — Što se evo u „Zborniku“ izdaju i pjesme, to ima posebne razloge. Jedan je razlog posebno narodoznanstveni: da građa podade pogled i u duševni život naroda, a taj pogled ne bi bio jasan po građi, objelodaṇenoj sprijeda. Drugi je razlog to, što su ove pjesme novi prilog ne samo za razumijevaṇe razvitka južnoslovjenskih narodnih pjesama — osobito „hajdučkih“ — nego su one i novi prilog motivima, da ne spomiṇem novostî u tehnici. — *Ur.*
[26]*Hajdukovaṇe Tomića Mijovila.* Na dnu Duvna imade selo Brišnik, a sastoji se iz dva čapora kuća, te se jedan čapor zove: gorṇi Brišnik, a drugi: doṇi. U gorṇem se je Brišniku rodio Tomić Mihovil (Mijovil). Oca i matere nije upamtio, jer su mu umrli, dok je on još bio u bešici, te ga je uzeok sebi stric mu Niko. Kad je dijete odraslo, te moglo sebi krušac zarađivati, ode od strica, te se pogodi u najam kod bega Kovčića, da mu čuva ovce. Čuvao je ovce do 20. godine, te ga beg zamiluje. Kad mu je bilo 20 godina,bijaše jak i snažan, da se s ṇime nije niko mogao ni por’vat, ni kamena bacit, amo ni jedne ojne (igre) u svemu Duvnu.
Jednoga dana dođe u Brišnik Arap, te popne čador na livodi, a za čador priveže koṇa, te zazove bega Kovčića na mejdan. Narod, koji nije viđao Arapa, bojao se je ko vatre. Što je god Arap iskao, oni su mu donosili, te je čitav zulum navalio na doṇi kraj Duvna. I beg se zabrinuo, jer je morao ili na mejdan, ili davati Arapu, što je god iskao. U večer dođe Tomić Mihovil od ovaca i zateče bega snuždena. Kad mu beg kaza, što je i kako je, i za što je snužden, Tomić se nasmija i reče mu, da će on za ṇega na mejdan. Beg ga poče blagoslivati. U jutru se Tomić spremi, te pođe, da dijeli mejdan s Arapom. Vele, da je Arap na svakoga bacao nekakvu smrdḷivu vatru, te ga onda ubio. Tomić se Mijovil prikrsti, te zove Boga u pomoć i pođe protiv Arapa. Arap udari na ṇega vatrom, ali ga Tomić dokopa rukama, te ga udari o ledinu. Izvadi ṇegovu sabḷu, te ga ṇegovim oružjem zakoḷe. Begu to bijaše vrlo milo i drago, te on zamiluje još više Tomića Mijovila i pokloni mu Jabuku-livodu niže Duvna. I danas se zove: Tomićova livoda. Iza toga prošlo je nekoliko vremena, a beg se oženi iz Duvna (kasabe), te obeća Mijovilu, da će mu pred svatovim nositi barjak. Tako i bi. Beg iskupi svatove, a Tomić je pred ṇima nosio barjak. Pošto su se vratili i poveli curu te izmakli iz kasabe, izleti jedan iz svatova, te reče drugima:
„Dobre beže svate sakupio,
I lipu je curu zamirio,
Samo, braćo Turci, ne vaḷade,
Da nam vlašče zelen barjak nosi.“

Oni su ga šutkali, da ne dira u Tomića, a on tri puta tako govorio, te i nagonio koņa na Mijata. Kad je treći put naletio na Mijata, on poteže nož i rasiječe ga po pole. Tako su stigli kuli.
U večer je bila večera, a prije večere se običaju Turci natjecati u igrama i bacaņu kamena, ali ih u svemu nadhiti Tomić. Turcima se to krivo činilo, te pomisle, da ga smaknu. Tomić se je dosjetio, te u večer, kad su oni sjeli za večeru, a on ti nagne iz kuće. Zvali su ga, a on nije htio, nego se sam spremi, te kud će, — nema nikud: stric mu umro, a ostati ne more od Turaka. Smisli se te krene u hajduke, i to u Vran planinu. Za nekoliko dana se to pročulo po selima i po Duvnu, te se u Vranu sastane oko Tomića 60 drugova, i to sve:
„Od zla oca, od gore matere,
Kojem nije žao poginuti,
Koji može stići i uteći,
A on svoje sve nosi uza se,
Puška mu je i otac i majka,
A za virnu ļubu i ne znade.“

Kad je Tomić sakupio društvo, te vidio, da ih ima toliko, daje hrane premalo, a mnogi su od nih, vidio je, strašivi, jednoga dana uhvati Tomić Mijovil hercegovačkoga jarca, te ga počne na očigled društva živa derati. Družina ga upita, šta radi, i da se onako ne dere jarac, a Mijovil im reče: „Koji god od vas mojih drugova ne bi mogao ovako podnijeti, da ga dušmani živa oderu, onaj nije za moje družine.“ Kad je bilo sjutra dan, a od 60 drugova ostalo samo polovina. S tima je četovo sve do smrti.
Pripovijedaju, da je boļih junaka u negovu društvu bilo, nego što je on, ali on je bio najslobodniji. Ļeti bi bio u Vranu i Ļubuši, a pripovijedaju, da je prelazio s društvom i u Kamešnicu kod Livna. Stalno ņegovo mjesto bio je Vran, te bi za sušna vremena obitavali u pećini, koja se i danas zove „Mijatova pećina.“ Za tu pećinu vele, da je mogla voditi ispod zemjļe do Travnika. U istu pećinu pripovijedaju, da je Tomić ostavio blago, te da to blago stoji u hrpama i da ga nekakva prikaza čuva. Ko bi mogao onu prikazu prevariti, da bi joj mogao oteti iz ruku mač, taj bi mogao i novce uzeti.
Zimi je Mijovil boravio po selima. O Lučņdaņu bi razdijelio družinu napola sa malim Marijanom, te bi on jednu zimu zimovao u Koņicu ili u Kongori kod Kovčića, a Marijan bi zimovao u Mokronogama nedaleko Duvna. Jedne zime, pripovijedaju, da je Tomić zimovao u Rami kod kadije, te tude zametnuli kavgu i mnogo je Turaka palo. On bi najprije na lijepo iskao toliko, koliko se može hraniti — sebe i družinu. Ako bi mu tko uskratio, on bi mu oteo i opļačkao ih više.
O ņemu narod vrlo mnogo pjeva uz tanke gusle javorove, te ga hvali, kakav junačina biše. On je poginuo, kako pripovjedaju u Doļanima iza Vrana. („Smrt Tomića Mijata“). I sada mu se grob nalazi tamo. Ima i sad od rodbine ņegove u selu Brišniku Tomića. *S. Rubić.*

[27] Ovo piva mlada prve godine.

[28] Iza svakoga retka — pjeva se: *„Jelo, vita jelo“* i redak se opetuje, a onda se pjeva: *„Dilbere moj.“*

[29] Ne mogu, a da ne upozorim kod ove pjesme na pjesmu u II. sv. „Zbornika“, str. 352. Ovaj je fragmenat jedna od najzanimlivijih biļega jedinstva narodne